

Rural Creative Tourism Capacities Based on Seven Areas of Creativity in Tourism Target Villages of Khorasan Razavi Province

Amin faal jalali

PhD student in Geography and Rural Planning,
Faculty of Literature and Humanities, Ferdowsi
University of Mashhad, Mashhad, Iran

Maryam ghasemi*

Assistant Professor, Department of Geography,
Faculty of Literature and Humanities, Ferdowsi
University of Mashhad, Mashhad, Iran

Mohsen Noghani Dokht
Bahmani

Professor, Department of Social Sciences,
Faculty of Literature and Humanities, Ferdowsi
University of Mashhad, Mashhad, Iran

1. Introduction

Tourism, as one of the most dynamic global industries, has experienced significant growth in recent decades, to the point where it is now considered one of the most important economic sectors of every country and accounts for a high percentage of the global economy. This industry is considered a leading industry in many countries, growing faster than other economic sectors, and its importance in the economic and social development of countries is so great that economists call it an "invisible export". Among the different types of tourism, rural tourism is one of the most famous and active forms of tourism in the world, which causes the movement of a large number of tourists to rural destinations. In late September 2020, UNESCO sought to identify new models and approaches that, while improving and sustaining tourism, support tourists and visitors, and create jobs, properly transfer and protect cultural heritage to the next generation. One of the approaches proposed in this field is creative tourism.

Considering what was raised, the research question is presented as follows: **What capacities do the tourism target villages of Khorasan Razavi have in terms of the seven areas of creativity?**

* Corresponding Author: magh30@um.ac.ir

How to Cite: xxxxxxxx

2. Literature Review

Arcos-Pumarola et al. (2023) and Guerreiro (2024) found that crafts, food and drink, and visual arts outperform other creative domains by up to 17%, offering cultural and economic appeal through interactive experiences like pottery workshops and local cuisine, enhancing community identity and prosperity. A review of databases (2010–2025) shows rural creative tourism is underexplored. This study addresses gaps by analyzing the spatial distribution of seven creative fields in 16 Khorasan Razavi tourism villages using hierarchical clustering, categorizing them into low, medium, and high-capacity levels.

3. Methodology

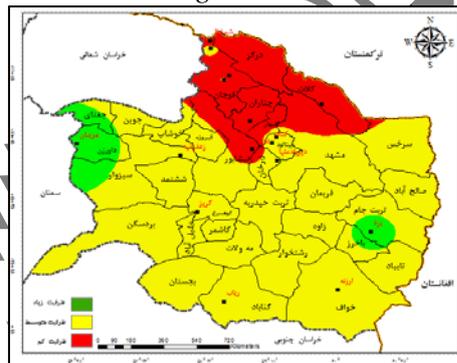
Khorasan Razavi has 16 tourism target villages across 11 counties, selected for natural, cultural, and historical attractions by the Cultural Heritage and Tourism Department. This descriptive-survey study uses documentary and field data, identifying 92 creative tourism activities in 6 UNESCO creativity domains (excluding film) via a researcher-made questionnaire. Completed by 190 participants (32 village experts, 158 tourism business owners) using snowball sampling, the activities were analyzed with 4 variables via hierarchical cluster analysis in SPSS (Habibpour & Safari, 2012). Villages were grouped into high-capacity (rich heritage, creative activities), medium-capacity, and low-capacity clusters.

4. Results

The cluster analysis of tourism target villages in Khorasan Razavi Province is based on six creativity areas, with gastronomy/food (average 4.48 on the Likert scale) being the most attractive, followed by media arts (3.71), literature/art (3.46), design (3.11), music (2.64), and handicrafts (1.86). While all villages perform well in "food and edibles", notable differences appear in "media and photography", "literature/art", and "design". Villages like Bazed, Kariz, Riyab, and Mazinan, with high averages, lead the high-capacity cluster, suitable as role models for creative tourism, whereas Artakand, Zokhano, and Yousefkhan, with low averages, need support. Other villages show medium capacity for phased development.

The spatial distribution of the six creative tourism capacities in the target villages of Khorasan Razavi Province reflects the cultural and geographical diversity of rural areas. Most rural areas of Khorasan Razavi Province are in an average position in terms of the seven areas of creativity. The northern regions of the province, due to the cold climate and the concentration of livestock and horticulture livelihoods, have limited capacity in areas such as handicrafts, music and food and edibles. However, other areas of the province, which are marked with yellow areas on the map above, have medium to high potential in various areas such as handicrafts, food and edibles, music, literature and art and design, due to their communication location, type of climate and cultural roots.

Figure: Spatial distribution of the six areas in the studied villages

Note. A figure note may optionally be included under the figure to clarify the contents of the figure for the readers of the manuscript.

5. Discussion

This study evaluates the rural creative tourism capacities of Khorasan Razavi Province using hierarchical cluster analysis across six UNESCO creativity domains, 17 subdomains, and 92 activities. Village capacities vary by location, facilities, and cultural factors. High capacities are observed in handicrafts (Abadeh, Erzneh, Bazd, Zafaranieh, Kariz, Mazinan), food and beverages (Bozhan), music (Erzneh, Bazd, Mazinan), literature (Mazinan, Bazd), media arts (Zafaranieh, Mazinan), and design (Riyab). Mazinan village ranks first, excelling in handicrafts, music, literature, and media arts.

6. Conclusion

In Khorasan Razavi Province, the UNESCO domains of traditional food and cuisine, oral literature, and media arts show the greatest potential for creative tourism development in the studied villages. Creative tourism, a human-centered approach, empowers rural areas. Significant spatial differences were observed: northern villages, with colder climates, dispersed residences, and traditional livelihoods, scored lower in cultural creativity and social participation due to geographical and communication limitations. Conversely, central, southern, and western villages, with hot and dry climates and strong historical-cultural backgrounds in handicrafts, rituals, and local foods, exhibited higher creativity indicators.

Acknowledgments

Include your acknowledgments here, if any.

Keywords: Creative Tourism, Tourism Villages, Seven Domains of Creativity, Razavi Khorasan Province

مجله دانش

ظرفیت‌های گردشگری خلاق روستایی بر اساس حوزه‌های هفت گانه خلاقیت در روستاهای هدف گردشگری استان خراسان رضوی

دانشجوی دکتری رشته جغرافیا و برنامه ریزی روستایی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران

امین فعال جلالی

استادیار گروه جغرافیا، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران

مریم قاسمی *

استاد گروه علوم اجتماعی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران

محسن نوغانی دخت بهمنی

چکیده

با وجود افزایش ورود گردشگران به نواحی روستایی، فقدان برنامه‌ریزی مؤثر مانع بهره‌برداری کامل از ظرفیت‌های گردشگری روستاها و توسعه پایدار آنها شده است. چالش‌های کلیدی گردشگری روستایی، از جمله کمبود برنامه‌ریزی مؤثر در زمینه ظرفیت‌شناسی، مانع بهره‌برداری کامل از ظرفیت‌های موجود گردشگری شده است. شناسایی و توسعه ظرفیت‌های مقاصد گردشگری اهمیت بالایی دارد تا بتوان با جذب گردشگران به توسعه گردشگری منجر شود. بر این اساس، مطالعه حاضر به ظرفیت‌سنجی گردشگری خلاق روستایی بر اساس حوزه‌های هفت گانه خلاقیت UNESCO در روستاهای هدف گردشگری استان خراسان رضوی پرداخته است. گردشگری خلاق رویکردی نوین در صنعت گردشگری است که در پسا کرونا به عنوان جایگزینی برای احیای گردشگری، مورد توجه قرار گرفت. روش تحقیق توصیفی و مبتنی بر مطالعات میدانی بوده که ۱۹۰ نفر از خبرگان و فعالان کسب و کار گردشگری در ۱۶ روستای هدف گردشگری، در فرایند تکمیل پرسشنامه در قالب ۹۲ فعالیت ذیل ۱۷ زیرحوزه خلاقیت مشارکت داشتند. نتایج نشان داد هر یک از روستاهای هدف گردشگری در برخورداری از یک یا چند حوزه خلاقیت نسبت به سایر روستاها

مقاله حاضر برگرفته از رساله دکتری رشته جغرافیا و برنامه ریزی روستایی دانشگاه فردوسی مشهد است

* نویسنده مسئول: magh30@um.ac.ir

دارای برتری می‌باشند. در بین حوزه‌های خلاقیت، خوراک شناسی/غذا با میانگین ۴/۴۸ نسبت به سایر حوزه‌های خلاقیت امتیاز بیشتری به دست آورد. پس از آن به ترتیب حوزه‌های هنرهای رسانه ای با میانگین ۳/۷۱، ادبیات و هنر با ۳/۴۶، طراحی با ۳/۱۱، موسیقی با ۲/۶۴ و صنایع دستی با ۱/۸۶ در رتبه‌های بعد قرار گرفتند. از نظر ظرفیت‌های گردشگری خلاق در بین روستاها، روستاهای مزینان و بزد در خوشه مناسب، روستاهای ارزنه، ریاب، کریز، زعفرانیه، کنگک، ابرده علیا، یوسفخان، دربادام و دیزبادبالا در خوشه متوسط و روستاهای شمخال، اخلمد، بوژان، ارتکند و زوخانو در خوشه نامناسب قرار گرفتند. این مطالعه به برنامه‌ریزان کمک می‌کند تا با استفاده از ظرفیت‌های گردشگری خلاق به تقویت و توسعه هدفمند و مؤثر گردشگری روستایی بپردازند.

کلیدواژه‌ها: گردشگری خلاق، روستاهای هدف گردشگری، حوزه‌های هفت‌گانه خلاقیت، استان خراسان رضوی

مجله دانشیار

مقدمه

پس از رکود شدید مسافرت و گردشگری به دلیل همه‌گیری کووید ۱۹، فرصتی برای تأمل و تفکر در مورد مدل‌ها و رویکردهای جدید احیاء گردشگری فراهم شد (Chang et al, 2020). سازمان یونسکو در اواخر سپتامبر ۲۰۲۰ در پی شناسایی مدل‌ها و رویکردهای جدیدی بود که ضمن بهبود و پایداری گردشگری، از گردشگران و بازدیدکنندگان حمایت نموده و با ایجاد شغل، میراث فرهنگی را به درستی به نسل بعد انتقال داده و از آن محافظت کند (Duxbury et al, 2021). یکی از رویکردهای مطرح شده در زمینه توسعه گردشگری، گردشگری خلاق است (Tayko, 2021). در این نوع گردشگری ضمن توسعه و تمرکز بر فعالیت‌های گردشگری، گردشگران در فرایندهای تولیدی وارد عمل شده و از بیننده و یا خریدار صرف، بک گام فراتر رفته و در فعالیت‌های تولیدی و فرهنگی روستا مشارکت می‌نماید (Richards, 2020)، از این‌رو گردشگری خلاق شکل جدیدی از گردشگری است که می‌تواند مدل‌های موجود توسعه گردشگری را تغییر دهد و در ایجاد تنوع و نوآوری در تجربه گردشگری و توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی محلی سهیم باشد (Kostopoulou, 2013). از نظر یونسکو، گردشگری خلاق بر اساس حوزه‌های هفت‌گانه خلاقیت شامل صنایع دستی، خوراکی و نوشیدنی، موسیقی، ادبیات، فیلم، هنرهای رسانه‌ای و طراحی می‌شود (UNWTO, 2021). ویژگی متمایز گردشگری خلاق، خاص بودن آن در هر منطقه است؛ حوزه‌های مختلف خلاقیت در هر ناحیه، ریشه در فرهنگ، تاریخ و ویژگی‌های منحصر به فرد آن دارند و قابل بازتولید در مناطق دیگر نیستند (Benhaida et al, 2024). تفاوت‌های فرهنگی میان نواحی روستایی، ناشی از تنوع تاریخی، جغرافیایی، اجتماعی، هویت منحصر به فردی به هر منطقه بخشیده و این ویژگی‌ها، روستاها را به بستری ارزشمند برای توسعه گردشگری خلاق، تبدیل کرده است. اما علیرغم رشد پرشتاب گردشگری و گونه‌های آن در دهه‌های اخیر و سهم فزاینده آن در اقتصاد جهانی (Remoaldo et al., 2020; UNWTO, 2021)، تحقق گردشگری خلاق با چالش‌های زیادی از جمله نبود چارچوب منسجم، ناشناخته بودن جاذبه‌های گردشگری خلاق و عدم اولویت‌بندی ظرفیت‌های خلاقانه در مقاصد گردشگری و معرفی آن به گردشگران (Richards, 2020) مواجه است که توسعه گردشگری خلاق را ناپایدار می‌کند (Adie et al, 2023). کمبود داده‌های دقیق، ابزارهای ارزیابی نظام‌مند، و مشارکت

محلی برای شناسایی ظرفیت‌های گردشگری خلاق، مانند صنایع دستی، غذا، و هنرهای رسانه‌ای، مانع از برنامه‌ریزی مؤثر و بهره‌برداری کامل از پتانسیل‌های روستایی در توسعه پایدار گردشگری شده است (مودت و اسدی، ۱۴۰۴). از این رو، ضرورت دارد که با تمرکز بر شناسایی این چالش‌ها و ارائه راهکارهایی برای معرفی ظرفیت‌های خلاق و هم‌افزایی بین ذی‌نفعان، گردشگری خلاق را در نواحی روستایی به مرحله ثبات و پایداری رساند.

در مقاصد روستایی نیز (از جمله محدوده مورد مطالعه) بهره‌برداری کامل از ظرفیت‌های گردشگری خلاق با چالش‌هایی روبه‌رو است. پراکندگی عرضه و فقدان زنجیره ارزش منسجم، ضعف در شناسایی و تجاری‌سازی دارایی‌های فرهنگی ناملموس در قالب محصولات بازاریابند، کمبود مهارت‌های لازم برای هم‌آفرینی تجربه‌های خلاق و نبود داده‌های نظام‌مند برای ارزیابی و اولویت‌بندی حوزه‌های خلاقیت، مانع شکل‌گیری مزیت رقابتی پایدار در روستاها شده است. مسئله محوری این پژوهش شناسایی شکاف میان «ظرفیت بالقوه خلاقیت محلی» و «بهره‌برداری کارآمد از آن در قالب محصول گردشگری خلاق» است؛ شکافی که بدون ارزیابی جامع حوزه‌های هفت‌گانه و هم‌راستا کردن عرضه با تقاضا، منجر به تصمیم‌گیری‌های جزیره‌ای و بازدهی پایین سرمایه‌گذاری خواهد شد. از این رو، این مطالعه با تمرکز بر شناسایی ظرفیت‌های خلاقانه در روستاها بر اساس حوزه‌های هفت‌گانه خلاقیت، به مقایسه و تحلیل ظرفیت‌های موجود بین روستاها و خوشه بندی آن پرداخته تا مبنایی علمی برای ارائه محصولات خلاق فراهم آید (UNWTO, 2021; Richards, 2020).

استان خراسان رضوی به عنوان مقصد نیمی از گردشگران خارجی ایران، سالانه میزبان حدود ۳۵ میلیون زائر و مسافر از اقصی نقاط کشور و جهان است (اداره میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری خراسان رضوی، ۱۴۰۴). فرهنگ روستاهای این استان نمونه‌ای از فرهنگ اصیل ایرانی در جهت تلاش برای هماهنگی با طبیعت پیرامون محسوب می‌شود. در این استان، علاوه بر فارس‌ها، اقوام مختلفی از طوایف کرد، ترک، بلوچ و عرب ساکن هستند که هر کدام شیوه‌های زیست و تولید خاص خود را بر اساس فرهنگ خود به کار می‌برند. این تنوع فرهنگی باعث ایجاد تفاوت‌های گسترده در آداب و رسوم محلی خراسانی (مانند مراسم نوروز، شب چله، ازدواج و عروسی، مرگ و تعزیه، موسیقی و رقص محلی، دید و بازدیدها)، نوع پوشاک، خوراکی‌ها (غذاهای سنتی، نوشیدنی‌های محلی، محصولات لبنی،

طبخ و سرو غذا و نان)، بازی و ورزش‌های محلی، بهره‌مندی از منابع طبیعی، فعالیت‌های سنتی روستایی (ابریشم‌بافی، فرت‌بافی، فیروزه‌تراشی، قالی‌بافی و...)، کشاورزی و دامپروری، ادبیات عامه و معماری سنتی شده که با حوزه‌های خلاقیت یونسکو همخوانی دارد. همچنین این استان با ثبت ۱۳۷۳ اثر تاریخی و باستانی، بیش از ۵۰ نوع شغل مرتبط با فرهنگ روستایی و ۱۸ گروه هنری صنایع دستی با بیش از ۱۸۰ زیرمجموعه، ظرفیت بالایی برای توسعه گردشگری خلاق در نواحی روستایی دارد (میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری خراسان رضوی، ۱۴۰۳). با وجود این ظرفیت‌ها، چالش‌های گردشگری خلاق در این منطقه چشمگیر است. بسیاری از روستاها و جاذبه‌های خلاقانه هنوز ناشناخته مانده‌اند و کمتر مورد توجه سیاست‌گذاران و گردشگران قرار گرفته‌اند. این شکاف‌ها نشان می‌دهد که ضرورت دارد پژوهش‌های علمی، با تمرکز بر شناسایی ظرفیت‌های واقعی و زمینه‌های بالقوه گردشگری خلاق، مسیر توسعه هدفمند و پایدار گردشگری خلاق روستایی را هموار کنند. با توجه به آنچه مطرح شد، سوال تحقیق بدین صورت ارائه می‌گردد: روستاهای هدف گردشگری خراسان رضوی به لحاظ حوزه‌های هفت‌گانه خلاقیت از چه ظرفیت‌هایی برخوردار هستند؟

پیشینه پژوهش

Richard & Wilson به‌عنوان بنیان‌گذاران اصلی مفهوم گردشگری خلاق، این نوع از گردشگری را شکلی خاص از تجربه سفر می‌دانند که در آن گردشگران به‌طور فعال در فرایندهای خلاقانه، فرهنگی و هنری در مقصد مشارکت می‌کنند. گردشگری خلاق بر تعامل عمیق و دوسویه با جامعه محلی، سنت‌ها، فرهنگ، و هنر بومی تأکید دارد و بر تجربه‌های شخصی‌سازی‌شده و مشارکتی استوار است (Chen & Chou, 2019). در ادامه این رویکرد، Li & et al (2016) با تأکید بر پیوند میان گردشگری خلاق و اقتصاد خلاق، آن را در امتداد گردشگری فرهنگی قرار می‌دهند و معتقدند که با در نظر گرفتن زمینه‌های نوآوری چندبعدی مبتنی بر مکان، سنت و فرهنگ، می‌توان به درکی نوین از ظرفیت‌های گردشگری دست یافت که فراتر از بازدید صرف، بر مشارکت معنادار و آفرینش تجربه متمرکز است (مسیبان ریزی و مسیبی، ۱۴۰۰). گردشگری خلاق، شکلی نوین از گردشگری

فرهنگی است که بر مشارکت فعال گردشگران در فرآیندهای خلاقانه و تجربه‌محور تأکید دارد. در این نوع گردشگری، افراد به‌تنهایی یا در تعامل با سایر گردشگران، به تولید محتوا یا خلق یک تجربه منحصر به فرد می‌پردازند. سازمان یونسکو با قرار گرفتن در خط مقدم ترویج گردشگری خلاق، بر این باور است که این شکل از گردشگری باید دسترسی گسترده‌تری به فرهنگ، هنر و تاریخ مقصدها برای عموم مردم فراهم سازد؛ به گونه‌ای که گردشگر نه صرفاً ناظر، بلکه مشارکت‌کننده‌ای اصیل در بطن فرهنگ زیسته و واقعی جوامع محلی باشد (Erul et al, 2020). این شکل نوین از گردشگری که به‌عنوان «نسل سوم گردشگری» شناخته می‌شود که در ادامه تحول مفهومی از گردشگری سنتی (نسل اول) و گردشگری فرهنگی (نسل دوم) پدید آمده و با شعار «موزه‌های کمتر، میدان‌های بیشتر»، بر تجربه‌گرایی، یادگیری فعال و تعامل عمیق با زندگی واقعی فرهنگی در مقاصد گردشگری تأکید دارد (حسینی دهشیری، ۱۳۹۷). بر اساس مرور منابع پایگاه‌های علمی داخلی و خارجی با کلیدواژه‌های "Rural Creative Tourism" تا سال ۲۰۲۵، تولیدات محلی کشاورزی، باغداری، دامداری و نوشیدنی‌ها و چاشنی‌های محلی و همچنین صنایع دستی مانند هنرهای چوبی، لباس آرایشی و دوخت لباس محلی به‌عنوان جاذبه‌های کلیدی گردشگری خلاق روستایی شناسایی شدند.

در زمینه ظرفیت‌های گردشگری خلاق در داخل کشور تحقیقاتی انجام شده که نشان می‌دهند در مقاصد گردشگری حوزه‌های متنوعی از گردشگری خلاق وجود داشته که مورد توجه گردشگران قرار می‌گیرد. از جمله این پژوهش‌ها می‌توان به تحقیق حجازیان (۱۴۰۳) با عنوان "مطالعه و بررسی فضایی برخورداری از ابعاد شاخص‌های گردشگری خلاق (مورد مطالعه: استان اصفهان)" اشاره کرد که ظرفیت‌های گردشگری خلاق را در ۲۷ مولفه و ۴ معیار طبیعی، فرهنگی، افراد خلاق و صنایع دستی بررسی کردند و به این نتیجه رسیدند که شهرستان‌های مورد مطالعه علی‌رغم برخورداری از ظرفیت‌های مطلوب در معیارهایی چهارگانه، با وضعیت نسبتاً نامطلوب و کاملاً نامطلوبی از نظر توسعه گردشگری خلاق مواجه هستند. در تحقیقی که شادمان (۱۳۹۸) با عنوان "ارزیابی و سنجش عوامل مؤثر در تحقق

پذیری گردشگری خلاق روستایی "انجام دادند گردشگری خلاق را از منظر ابعاد فرهنگی، تاریخی، جشنواره‌های کشاورزی و خوراکی مورد بررسی قرار دادند و به این نتیجه رسیدند که برخورداری از ابعاد فوق در نواحی روستایی و مشارکت گردشگر در هریک از فعالیت‌های مرتبط با این ابعاد، می‌تواند در توسعه گردشگری روستایی اثرات مثبتی برجای گذارد. سالاری پور و همکاران (۱۴۰۱) نیز در تحقیق خود با عنوان "شناسایی ظرفیت‌های توسعه کسب و کارهای خلاق روستایی از طریق گردشگری کشاورزی" ابعاد گردشگری خلاق را در قالب فعالیت‌های کشاورزی، خوراکی و جشنواره‌ها مورد بررسی قرار دادند و به این نتیجه رسیدند که بهره‌گیری از پتانسیل‌های طبیعی روستایی و ترکیب با فعالیت‌هایی نظیر برگزاری جشنواره‌های غذاهای محلی برای آشنایی گردشگران با شیوه‌های پخت انواع غذاهای محلی و برگزاری تورهای ماهیگیری در تالاب بین‌المللی سلکه موجب توسعه گردشگری کشاورزی و در نتیجه کارآفرینی و رونق کسب‌وکار روستاییان و به‌خصوص کشاورزان خواهد شد. آزادی و دادفر (۱۴۰۲) نیز در پژوهشی با عنوان "بررسی ظرفیت‌های گردشگری خلاق در کشور ایران" به این نتیجه رسیدند که گردشگری خلاق به دلیل وجود خرده فرهنگ‌های متعدد، آثار فرهنگی و هنری غنی و اصالت صنایع دستی شکل می‌گیرد و در حال حاضر در بسیاری از مناطق شهری و روستایی ایران این ظرفیت در بافت‌های تاریخی و روستایی وجود دارد که می‌تواند به ظرفیتی ارزشمند برای توسعه گردشگری خلاق گردد. نتایج پژوهش دوستی و همکاران (۱۳۹۸) با عنوان "سنجش ظرفیت‌های گردشگری خلاق در کلان‌شهر تبریز" نشان می‌دهد از دیدگاه کارشناسان، این شهر نه تنها دارای ظرفیت گردشگری خلاق می‌باشد بلکه با سرمایه‌گذاری در امور فرهنگی و غنای فضای شهری می‌تواند در کنار تبدیل شدن به مکانی برای جذب طبقه خلاق، سرمایه‌های انسانی ارزشمندی را پرورش داده و سرانجام به شهر خلاق تبدیل شود. مودت و اسدی (۱۴۰۴) در پژوهش خود با عنوان "ارزیابی شاخص‌های موثر در گردشگری خلاق" نشان دادند که در بین شاخص‌های گردشگری خلاق، به ترتیب شاخص بازارهای سنتی، ایجاد میادین پویا و خلاق، صنایع دستی و فروش محصولات مرتبط، تجربه طبخ غذا توسط

گردشگران و شرکت در جشنواره‌های غذایی، به عنوان مهمترین معیارهای خلاقیت در گردشگری و توسعه این صنعت در شهر زنجان شناسایی شدند.

در پژوهش‌های خارجی نیز (CLOKE 2007) در پژوهش خود ابعاد گردشگری خلاق را از منظر خوراکی، صنایع دستی و جشنواره‌ها مورد بررسی قرار دادند و نشان دادند که استفاده روستاییان از این ابعاد در فعالیت‌های گردشگری می‌تواند به توسعه گردشگری منجر شود و به اقتصاد گردشگری کم شایان توجهی می‌کند. در مطالعه‌ای که توسط (Stolarick et al 2010) انجام شد مشخص گردید که سبک زندگی ساکنان روستاها و آداب و رسوم و آیینی مانند جشنواره‌های غذایی، مسابقات و بازی‌های محلی، رصدهای نجومی، سبک زندگی خاص، مشاغل بومی، شکار در طبیعت، شیوه خاص مهمانی، جمع آوری مواد غذایی از جنگل‌های کوهستانی و ... نوعی از گردشگری خلاق بوده که به اقتصاد گردشگری کمک می‌نماید. (Matetskaya et al 2019) در پژوهش خود نشان داد که استفاده از محیط طبیعی، خرید صنایع دستی، طبخ خوراکی و غذاهای سنتی توسط گردشگران، شرکت در جشنواره و موسیقی محلی در روستاها بخشی از ابعاد گردشگری خلاق را پوشش داده و به میزان ۴۰ درصد در توسعه گردشگری اثرگذار بوده و برخی روستاها در برخورداری از یک یا چند حوزه گردشگری خلاق نسبت به سایر روستاها دارای وضعیت بهتری می‌باشند که ناشی از تفاوت‌های فرهنگی، شرایط اقلیمی متفاوت، سبک زندگی و تاریخچه زندگی روستایی است. در مطالعه ای که Richards (2020) در زمینه گردشگری خلاق انجام داد به این نتیجه رسید که این شکل از گردشگری نه تنها به حفظ میراث فرهنگی کمک می‌کند، بلکه با ایجاد اشتغال محلی و تقویت اقتصاد خلاق در زمینه‌های هنر و صنایع دستی، غذا و آشپزی، طراحی و مد، فیلم و رسانه، کتاب و ادبیات، موسیقی و رقص و فرهنگ دیجیتال و فناوری‌های خلاق، به توسعه پایدار جوامع می‌انجامد. این نوع گردشگری با جذب گردشگران علاقه‌مند به تجربیات عمیق‌تر، از یکنواختی گردشگری انبوه جلوگیری کرده و به مقاصد گردشگری امکان می‌دهد هویت فرهنگی خود را در عین نوآوری حفظ کنند. همچنین (Guerreiro 2024) در مطالعه خود با بررسی ابعاد

گردشگری خلاق به این نتیجه رسید که در میان حوزه‌های هفت گانه خلاقیت، صنایع دستی، غذا و خوراکی، و هنرهای تجسمی تا ۱۷ درصد نسبت به سایر حوزه‌ها (هنر، داستان‌گویی، طراحی، موسیقی) عملکرد بهتری دارند و از جذابیت فرهنگی و اقتصادی بیشتری برخوردارند. این حوزه‌ها با ایجاد تجربیات تعاملی و اصیل، مانند کارگاه‌های سفال‌گری، آشپزی محلی، و نمایشگاه‌های هنری، گردشگران را به مشارکت فعال ترغیب می‌کنند. همچنین در کنفرانس شهر خلاق (۲۰۲۴) اعلام شد که در بین حوزه‌های هفت گانه خلاقیت، پارما در کشور ایتالیا (در حوزه غذا)، بندرعباس (در حوزه صنایع دستی)، بمبئی در کشور هند (در حوزه رسانه و فیلم)، اُرا در پرتغال (در حوزه ادبیات)، وین در اتریش (در حوزه موسیقی)، و جیانگ‌مین (در حوزه طراحی)، به عنوان مقاصد گردشگری خلاق مطرح می‌باشند.

مطالعات و پژوهش‌های داخلی و خارجی زیادی در حوزه گردشگری خلاق انجام شده که هر کدام به بخشی از این حوزه گردشگری می‌پردازند که به بخشی از آنها اشاره گردید. نوآوری پژوهش حاضر نسبت به مطالعات انجام شده در شناسایی ظرفیت‌های هفت گانه گردشگری خلاق در نواحی روستایی هدف گردشگری استان خراسان رضوی با استفاده از روش تحلیل خوشه‌ای است که تا کنون مطالعاتی در این خصوص و در این محدوده انجام نشده است. این پژوهش برخلاف پژوهش‌های قبلی تمام حوزه‌های گردشگری خلاق را به لحاظ برخورداری، در نواحی روستایی مورد بررسی قرار می‌دهد و سپس به رتبه‌بندی این روستاها با توجه به وزن ظرفیت‌ها می‌نماید که کاری جدید در این حوزه محسوب می‌گردد.

روش

روش تحقیق توصیفی و پیمایشی و شیوه گردآوری اطلاعات، اسنادی و میدانی است. در این مطالعه، ابتدا انواع ظرفیت‌های خلاقیت در گردشگری با استفاده از مطالعات کتابخانه‌ای و اسنادی، در قالب ۱۶۰ فعالیت، شناسایی و در قالب پرسشنامه طراحی شد تا در بین روستاها مورد ارزیابی قرار گیرد. بررسی‌ها نشان داد که از بین ۱۶۰ شاخص، تعداد ۸۶ شاخص در

روستاهای هدف گردشگری استان خراسان رضوی وجود دارد که این فعالیت‌ها ذیل ۶ حوزه و ۱۷ زیرحوزه مطابق الگوی حوزه‌های هفت‌گانه خلاقیت UNESCO دسته‌بندی شدند. لازم به ذکر است به دلیل عدم وجود فعالیت‌های حوزه فیلم در روستاهای مورد بررسی، در مطالعه حاضر شش حوزه مورد بررسی قرار گرفته است. به منظور شناسایی ظرفیت‌های خلاقانه گردشگری، که نیازمند شناخت عمیق از روستاها و حوزه گردشگری است، جامعه آماری پژوهش از میان ۱۹۰ نفر مطلعین روستایی و صاحبان کسب و کارهای گردشگری انتخاب شد. به دلیل گستردگی جامعه، از روش نمونه‌گیری استفاده گردید. از بین مطلعین روستایی (دهیار، اعضای شورای اسلامی روستا، ریاست شورای اسلامی روستا)، در هر روستا دو نفر (جمعاً ۳۲ نفر) به عنوان نمونه انتخاب شدند. اطلاعات این نمونه‌ها در جدول ۱ ارائه شده است. این انتخاب با هدف اطمینان از دسترسی به داده‌های دقیق و مرتبط با شرایط محلی انجام شد.

جدول ۱. مشخصات مطلعین روستایی در روستاهای مورد مطالعه

تعداد	معیار	مولفه	پاسخگویان	تعداد	معیار	مولفه	پاسخگویان		
۱	بسیار کم	آشنایی با گردشگری خلاق	فعالان گردشگری	۶	عضو شورای روستا	سمت	مطلعین روستایی		
۲۱	کم			۱۰	دهیار				
۶۲	متوسط			۱۶	رئیس شورای روستا				
۶۲	زیاد	۱۲		کشاورزی و دامداری	اشتغال				
۱۲	خیلی زیاد	۴		فعالیت‌های خدماتی					
۲۸	قبل از ۱۳۹۴	۵		مشاغل آزاد					
۶۶	۱۳۹۵-۱۳۹۸	۸		مشاغل دولتی و					
۴۷	۱۳۹۹-۱۴۰۰	کسب و کار		۳	بازنشسته				
۱۷	۱۴۰۰ به بعد								

همچنین جامعه آماری صاحبان کسب و کارهای گردشگری شامل ۴۰۱ نفر بود که بر اساس فرمول کوکران و با میزان خطای ۰/۰۶، تعداد ۱۵۸ نفر به عنوان نمونه انتخاب و پرسشنامه‌ها

در بین آنها تکمیل گردید. این افراد کسانی بودند که دارای کسب و کار فعال در زمینه گردشگری بوده و با گردشگری خلاق روستایی آشنایی داشتند (جدول ۲).

جدول ۲. مشخصات کسب و کارهای گردشگری و نمونه‌ها

شهرستان	روستا	تعداد پاسخگویان		ویژگی فعالیت صاحبان کسب و کارهای گردشگری	
		جامعه آماری	حجم نمونه	اشتغال مستقیم	اشتغال غیرمستقیم
تربت جام	بزد	۳۰	۱۰	۴۰	۶
	باخرز	۳۵	۱۱	۱۷	۷
سبزوار	زعفرانیه	۲۰	۱۰	۱۴	۸
	چناران	۴۰	۱۲	۲۲	۱۲
داورزن	مزینان	۳۶	۱۱	۱۶	۷
	یوسفخان	۱۰	۱۰	۳۷	۱۲
قوچان	زوخانو	۵	۸	۱۲	۶
	دربادام	۱۵	۹	۱۴	۸
	شمخال	۱۰	۹	۸	۵
کوهسرخ	کریز	۵۰	۱۲	۳۲	۱۱
	گناباد	۳۰	۱۰	۲۱	۱۱
نیشابور	بوژان	۵۰	۱۰	۳۱	۱۲
	زبرخان	۳۰	۱۰	۱۶	۱۰
بینالود	کنگ	۲۰	۱۰	۳۴	۱۰
	ابرده علیا	۳۰	۱۰	۷۴	۱۰
کلات	ارتکند	۱۰	۸	۱۹	۸
جمع		۴۰۱	۱۵۸	۴۰۶	۱۴۳

در پرسشنامه طراحی شده، ظرفیت‌های گردشگری خلاق به صورت مورد ارزیابی قرار گرفت. جدول ۳، شاخص‌ها و گویه‌های پژوهش را به صورت تفصیلی ارائه می‌دهد...

جدول ۳. شاخص‌ها و گویه‌های پژوهش

حوزه	شاخص	گویه	حوزه	شاخص	گویه				
صنایع دستی	نساجی سنتی (هنرهای دستیافت)	فرت بافی	طراحی	معماری	نوع سبک معماری				
		پلاس بافی			بافت تاریخی روستا				
		قالی بافی			سایت‌های تاریخی				
		گلیم بافی			اقامتگاههای بوم گردی				
		جاجیم بافی			هنرهای تجسمی	مجسمه سازی			
		کرباس بافی				نقاشی تابلو			
		جوال بافی				کارگاههای نمدمالی و			
		ادبیات			ادبیات شفاهی	ارغوان بافی	ادبیات	ادبیات شفاهی	شعرخوانی و شعرسرایی
						ابریشم بافی			داستان و قصه گوئی
						شعر بافی			برخورداری از لهجه
	برک بافی		دوبیتی خوانی						
	حصیربافی		منظومه خوانی						
	هنرهای رسانه‌ای	فیلم و عکس	نواربافی	هنرهای رسانه‌ای	فیلم و عکس	تهیه فیلم و مستند			
			گیوه بافی			عکاسی از جاذبه‌ها			
			بافندگی			آیین اسب چوبی			
	تولیدات سنتی پوشاک و کفش	نمدمالی (زیرانداز و ...)	فن و هنر پپله کشی	سیرینی و دسر	سیرینی و دسر	پخت انواع شیرینی			
			دوخت لباس محلی			پخت کیک و کلوچه			
			قطایی پارچه			دسرهای سنتی محلی			
			لحاف‌دوزی			نوشیدنی‌های روستایی			
			چهل تیکه دوزی			تقطیر گیاهان معطر			
صنایع دستی چرمی		گلدوزی دستی	دوخت لباس و کفش	خوراک شناسی (غذا)	غذا	دانش فراوری بومی محصولات زراعی و باغی			
			پوستین دوزی			خوراک فتیر مسکه			
			چرم دوزی			طبخ غذاهای معطر			
			چاروق دوزی			طبخ غذاهای سنتی			
			ساخت شانه چوبی			پخت نان سنتی			
چوب کاری (صنایع دستی چوبی)	خراطی	منبت کاری چوب	غذای روستایی	غذا	انواع چاشنی‌های روستایی				
		فرآوری محمولات کشاورزی			زنبورداری و تولید عسل				
		فرآوری محمولات باغی			کشاورزی				

برگزاری جشنواره‌های کشاورزی و خوراکی	آیین‌های مرتبط با خوراک		فیروزه تراشی	صنایع دستی سنگی و معدنی (سنگ تراشی و حکاکی)
مراسم علفه عید			قلم زنی (بر روی سنگ)	
سمنو پزان			هرکاره تراشی	
وجود سبک موسیقی جشنواره‌های موسیقی	موسیقی و نوازندگی محلی	موسیقی	گوهر تراشی	صنایع دستی سفالی (سفالگری و سرامیک سازی)
استفاده از سازها محلی			آجر تراشی سنتی	
نوایی خوانی			تنور مالی	
ساخت سازهای سنتی	آیین‌های موسیقایی دینی		کوزه گری	صنایع دستی فلزی (فلز کاری و جواهر سازی)
طبل زنی			سفالگری	
مراسم قنبر خوانی			لعاب کاری	
اضحی خوانی	دینی		نقاشی روی سفال	صنایع دستی فلزی (فلز کاری و جواهر سازی)
منقبت و فضیلت خوانی			قلم زنی اشیاء فلزی	
مراسم مرثیه خوانی			ساخت جواهرآلات	
			انگشتر سازی	
			هنر ملیله کاری	
			میناکاری	

تجزیه و تحلیل داده‌ها به کمک روش تحلیل خوشه‌ای سلسله مراتبی در نرم افزار SPSS انجام شد. این روش یکی از پرکاربردترین انواع تحلیل خوشه بندی است که برای نمونه‌های کمتر از ۲۵۰ مناسب می‌باشد. این تحلیل با جداسازی هر روستا در یک کلاستر شروع می‌شود، در هر مرحله از تحلیل، جداسازی روستاها تاجایی انجام می‌گیرد که شبیه‌ترین دو کلاستر در هم ادغام شوند و در نهایت نیز تمامی روستاها در یک درخت طبقه‌بندی کامل ادغام شوند. به این معنی که روستاهایی که دارای میانگین شبیه و نزدیک به یکدیگر باشند در یک خوشه قرار می‌گیرند. اعداد باید شبیه باشند تا فاصله‌شان کمتر از آستانه خوشه‌بندی (threshold) باشد، که در SPSS از روش Complete Linkage محاسبه می‌شود و معیاری که کلاستر بندی بر اساس آن انجام می‌شود، فاصله اقلیدسی است (حبیب پور و صفری، ۱۳۹۱). مبنای انجام خوشه بندی در پژوهش حاضر، میانگین‌های هر یک از ابعاد پژوهش به تفکیک روستاهای مورد مطالعه است، به این معنا که پس از تعیین میانگین هر روستا در بعد مورد نظر با استفاده از روش تحلیل خوشه‌ای سلسله مراتبی در SPSS معیار

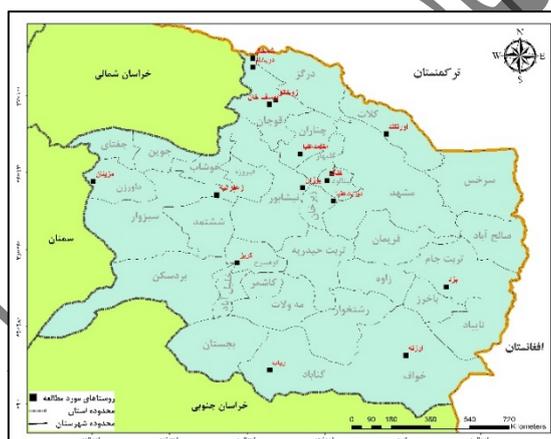
سه سطحی (پایین، متوسط و بالا) انتخاب شد و در نهایت روستاها و ظرفیت‌های گردشگری خلاق در روستاها بر اساس این سه معیار دسته بندی شدند. خروجی تحلیل به صورت خوشه‌های عددی (۱، ۲، ۳) استخراج شد، که خوشه با میانگین بالاتر (مثلاً خوشه ۱) به عنوان خوشه با ظرفیت زیاد شناسایی گردید و روستاهای این خوشه به عنوان دارای پتانسیل بالای توسعه گردشگری خلاق معرفی شدند. در مقابل، خوشه با میانگین پایین تر (مثلاً خوشه ۲) به عنوان خوشه با ظرفیت کم شناخته شد و خوشه با میانگین متوسط (مثلاً خوشه ۳) به عنوان خوشه با ظرفیت متوسط شناخته شد. این خوشه‌بندی امکان اولویت‌بندی حوزه‌های شش‌گانه خلاقیت برای توسعه پایدار مقاصد روستایی را فراهم کرد.

با استفاده از این روش، سه خوشه نهایی شناسایی شدند که هر یک بیانگر سطوح متفاوتی از خلاقیت در روستاها هستند: خوشه با ظرفیت بالا بیانگر روستاهایی برخوردار از میراث ملموس و ناملموس گسترده، انجام فعالیت خلاقانه و مشارکت گردشگر و امکان آموزش به گردشگران است، خوشه با ظرفیت متوسط: روستاهایی با برخی زمینه‌های خلاقانه، با مشارکت متوسط گردشگر و امکان آموزش متوسط به گردشگر است و خوشه با ظرفیت پایین: روستاهایی با کمترین فعالیت‌های خلاق و عدم مشارکت گردشگر و عدم امکان آموزش به گردشگر است. با توجه به تعدد فعالیت‌های گردشگری خلاق روستایی در استان خراسان رضوی و و ارائه نتایج منسجم، از حوزه‌های هفت‌گانه خلاقیت ارائه شده توسط یونسکو استفاده گردید.

به منظور نمایش فضایی پهنه‌بندی ظرفیت‌های گردشگری خلاق در محدوده مورد مطالعه، اطلاعات جمع‌آوری شده به تفکیک خوشه‌های گردشگری خلاق (پایین، متوسط و بالا) بر اساس میانگین‌های دسته‌بندی شده در سامانه اطلاعات جغرافیایی (GIS) وارد شده است. برای پهنه‌بندی، از روش تحلیل فضایی (Spatial Analysis) مبتنی بر ساختار رستری با استفاده از تکنیک Interpolation و روش تحلیل (Inverse Distance Weighted) بهره گرفته شده است. در این فرآیند، ابتدا داده‌های نقطه‌ای میانگین‌ها با استفاده از Interpolation به سطح رستری تبدیل شده و سپس با تکنیک IDW، که بر اساس

وزن‌دهی معکوس فاصله نقاط محاسبه می‌شود، لایه‌های نقشه پردازش شده‌اند. این رویکرد با اعمال توابع ریاضی (نظیر نرمال‌سازی) و مدیریت عدم قطعیت، مناطق با ظرفیت بالا، متوسط و پایین را برای توسعه گردشگری خلاق روستایی شناسایی کرده است. استان خراسان رضوی به علت موقعیت جغرافیایی خود و برخورداری از جاذبه‌های طبیعی، فرهنگی-اجتماعی و تاریخی از موقعیت گردشگری مناسبی برخوردار است و استعداد بالایی به لحاظ گردشگری در نواحی روستایی دارد، بطوریکه تا پایان برنامه ششم توسعه، در این استان ۱۶ روستای هدف گردشگری مصوب شناسایی شد که جایگاه ویژه‌ای در گردشگری دارند (صنایع دستی و میراث فرهنگی و گردشگری استان خراسان رضوی، ۱۴۰۳).

نقشه ۱- موقعیت جغرافیایی روستاهای مورد مطالعه

ماخذ: سازمان نقشه برداری کشور، ۱۴۰۴

یافته‌ها

در مطالعه حاضر تمامی پاسخگویان بومی روستا بوده‌اند. از لحاظ جنسیت ۴۵ نفر پاسخگویان (۲۳/۶۹ درصد) زن و ۱۴۵ نفر دیگر (۷۶/۳۱ درصد) مرد هستند. از لحاظ سن، میانگین سنی افراد مورد مطالعه ۴۷ سال است. به لحاظ تحصیلات ۱ نفر کمتر از دیپلم و سایر

افراد، دیپلم و فوق دیپلم بودند. در ادامه، خوشه بندی سلسله مراتبی در حوزه‌های شش گانه خلاقیت در دو بخش زیرحوزه‌ها و فعالیت‌ها ارائه شده است.

حوزه اول: صنایع دستی

روستاهای هدف گردشگری استان خراسان رضوی از نظر نساجی سنتی (هنرهای دستباف) و تولیدات سنتی پوشاک و کفش از ظرفیت بالایی برخوردارند. از نظر صنایع دستی چرمی و صنایع دستی سفالی از ظرفیت متوسط و از نظر چوب کاری (صنایع دستی چوبی)، صنایع دستی سنگی و معدنی و صنایع دستی فلزی (فلزکاری و جواهرسازی) از ظرفیت پایینی برخوردارند. در مجموع ۳۷/۵ درصد روستاها (ابرده، ارزنه، بز، زعفرانیه، کریز و مزینان) در حوزه صنایع دستی دارای ظرفیت زیاد و ۴۳/۷۵ درصد روستاها (ارتکند، بوژان، دربادام، دیزباد، ریاب، کنگ و یوسفخان) دارای ظرفیت متوسط و ۱۸/۷۵ درصد روستاها (اخلمد، زوخانو و شمخال) دارای ظرفیت پایین بوده‌اند. در برخی روستاها صنایع دستی به دلیل پیوند با سایر فعالیت‌های بومی مانند کشاورزی، دامداری، زمینه تنوع تولید و پایداری اقتصادی را فراهم کرده‌اند. ظرفیت بالایی برخی روستاها در حوزه صنایع دستی ناشی از چند عامل کلیدی فرهنگی، تاریخی، جغرافیایی و اجتماعی مانند پیشینه تاریخی و فرهنگی غنی این روستاها و تجربه انباشته تاریخی نسل‌های متمادی است که باعث استمرار تولید صنایع دستی و انتقال دانش و مهارت‌های سنتی به نسل‌های بعدی شده است. نساجی سنتی (روستای کریز)، تولیدات سنتی پوشاک و کفش (روستای ارزنه، زعفرانیه، کریز و مزینان)، صنایع دستی چرمی (روستای بز)، چوب کاری/صنایع دستی چوبی (روستای ابرده)، صنایع دستی سنگی و معدنی (روستای مزینان)، صنایع دستی سفالی (روستای زعفرانیه) و صنایع دستی فلزی (فلزکاری و جواهرسازی) (روستای ارزنه) نشان‌دهنده ظرفیت بالا در هم‌افزایی مهارت‌ها و مواد اولیه در این روستاها است. چراکه برخی از این روستاها (نظیر ارزنه یا مزینان و ابرده) به دلیل موقعیت جغرافیایی خاص، به وفور به مواد اولیه طبیعی مانند پشم، چوب، خاک رس، پوست حیوانات یا سنگ‌های تزئینی دسترسی دارند. به علاوه

در این روستاها هنوز کارگاه‌های سنتی فعال وجود دارد و افراد بومی، به‌ویژه زنان در آن اشتغال دارند. روستاهای اخلمد، زوخانو و شمخال در حوزه صنایع دستی پایین‌ترین ظرفیت را داشته‌اند. در این ارتباط مهاجرت جمعیت فعال روستایی و خروج هنرمندان صنایع دستی (زوخانو و شمخال) موثر است. در روستای اخلمد که تعداد گردشگران داخلی و خارجی بسیار زیاد است، علیرغم تولید صنایع دستی توسط روستاییان، عمدتاً تولیدات کشور چین به فروش می‌رسد.

آماده انتشار

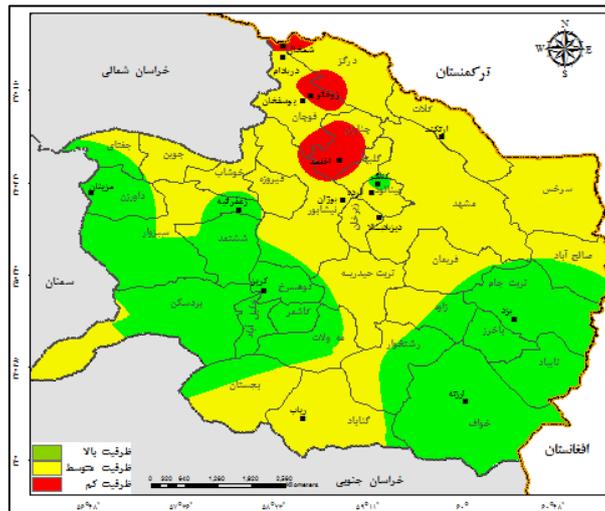
جدول ۴. خوشه بندی حوزه صنایع دستی و زیرحوزه های مربوطه

شهرستان	روستاها	نساجی سنتی (هنرهای دستیافت)		تولیدات سنتی پوشاک و کفش		صنایع دستی چرمی		چوب کاری (صنایع دستی چرمی)		صنایع دستی سنگی و معدنی		صنایع دستی سفالی		صنایع دستی فلزی (فلزکاری و جواهرسازی)		صنایع دستی		
		خوشه بندی	میانگین	خوشه بندی	میانگین	خوشه بندی	میانگین	خوشه بندی	میانگین	خوشه بندی	میانگین	خوشه بندی	میانگین	خوشه بندی	میانگین	خوشه بندی	میانگین	
ظرفه	ابرده	متوسط	۳/۱۸	متوسط	۲/۷۰	متوسط	۱/۸۱	متوسط	۴/۴۹	کم	۱/۰۰	کم	۱/۵۴	کم	۱/۰۰	کم	۲/۳۹	بالا
شاندیز	کنگ	متوسط	۲/۷۳	متوسط	۲/۰۷	متوسط	۱/۵۳	متوسط	۲/۲۳	متوسط	۱/۶۶	متوسط	۱/۶۰	کم	۱/۰۰	کم	۲/۰۵	متوسط
چناران	اخلمد	کم	۱/۷۵	کم	۱/۵۶	کم	۱/۰۰	کم	۱/۰۰	کم	۱/۰۰	کم	۱/۳۸	کم	۱/۰۰	کم	۱/۳۹	کم
کلات	ارتکند	متوسط	۲/۵۷	متوسط	۲/۵۸	متوسط	۱/۰۰	کم	۱/۸۸	کم	۱/۰۰	کم	۱/۸۰	کم	۱/۱۷	کم	۱/۹۴	متوسط
باخرز	ارزنه	متوسط	۲/۷۵	بالا	۳/۳۴	متوسط	۲/۴۴	متوسط	۱/۰۰	کم	۱/۵۵	متوسط	۱/۶۵	کم	۲/۱۹	بالا	۲/۳۶	بالا
تربت جام	بزد	متوسط	۳/۷۰	متوسط	۲/۸۰	متوسط	۴/۳۴	بالا	۱/۰۰	کم	۲/۰۳	متوسط	۱/۶۰	کم	۲/۰۰	متوسط	۲/۴۹	بالا
نیشابور	بوژان	متوسط	۲/۲۱	متوسط	۲/۰۵	متوسط	۱/۷۵	متوسط	۱/۶۷	کم	۱/۰۰	کم	۱/۷۸	کم	۱/۳۳	کم	۱/۸۳	متوسط
زیرخان	دیزباد	متوسط	۲/۶۸	متوسط	۱/۹۰	متوسط	۱/۷۵	متوسط	۱/۷۵	کم	۱/۰۰	کم	۱/۵۷	کم	۱/۱۰	کم	۱/۸۹	متوسط
سبزوار	زغرانیه	متوسط	۲/۴۹	بالا	۳/۱۹	متوسط	۱/۷۸	متوسط	۱/۰۰	کم	۱/۹۸	متوسط	۳/۲۱	بالا	۱/۳۳	کم	۲/۳۰	بالا

گناباد	ریاب	۲/۹۳	متوسط	۲/۶۶	متوسط	۱/۰۰	کم	۱/۰۰	کم	۱/۰۰	کم	۱/۱۷	کم	۲/۰۹	متوسط
قوچان	یوسفخان	۲/۹۷	متوسط	۲/۹۷	متوسط	۱/۷۵	متوسط	۱/۰۰	کم	۱/۰۰	کم	۱/۳۳	کم	۲/۰۶	متوسط
	زوخانو	۱/۷۹	کم	۲/۵۹	متوسط	۱/۲۵	کم	۱/۰۰	کم	۱/۰۰	کم	۱/۰۰	کم	۱/۵۶	کم
	شمخال	۱/۸۳	کم	۲/۲۳	متوسط	۲/۰۲	متوسط	۱/۰۰	کم	۱/۰۰	کم	۱/۰۰	کم	۱/۶۲	کم
	دربادام	۲/۸۴	متوسط	۲/۲۸	متوسط	۲/۰۸	متوسط	۱/۰۰	کم	۱/۰۰	کم	۱/۰۰	کم	۲/۰۱	متوسط
کوهسرخ	کریز	۳/۶۷	بالا	۳/۱۲	بالا	۲/۵۸	متوسط	۱/۷۹	کم	۱/۰۰	متوسط	۱/۵۸	کم	۲/۶۳	بالا
داورزن	مزینان	۲/۷۷	متوسط	۳/۲۲	بالا	۲/۱۹	متوسط	۱/۳۳	کم	۲/۶۹	بالا	۱/۹۸	کم	۲/۴۱	بالا
	روستای هدف	۲/۶۶	بالا	۲/۵۴	بالا	۱/۹۰	متوسط	۱/۵۰	کم	۱/۳۷	کم	۱/۷۶	متوسط	۱/۸۶	متوسط

* (ظرفیت کم، ظرفیت متوسط، ظرفیت زیاد)

نقشه ۲. توزیع فضایی ظرفیت صنایع دستی در خراسان رضوی

ماخذ: نویسندگان، ۱۴۰۴

حوزه دوم: غذا و خوراکی

گاهی گردشگران به منظور تجربه غذا و نوشیدنی‌های محلی و سنتی یک منطقه، به آنجا سفر می‌کنند. این تجربه فراتر از صرف غذا است و شامل درک عمیق‌تر از فرهنگ، تاریخ و سنت‌های غذایی منطقه می‌شود (UNESCO, 2013). مطابق جدول ۵ حوزه خوراک در تمامی زیر حوزه‌ها دارای میانگین بالاتر از ۴ در طیف لیکرت است و از وضعیت خیلی خوبی برخوردار است؛ این امر تا حد زیادی ناشی از بهره‌گیری روستاییان از محصولات طبیعی، محلی و در دسترس در طبخ غذاهای سنتی و بومی است که نه تنها عطر و مزه خاصی به خوراک می‌دهد، بلکه ارزش تغذیه‌ای بالایی دارد. استفاده از مواد اولیه ارگانیک و فرآیندهای پخت سنتی باعث شده تا غذاهای این روستاها از اصالت و جذابیت خاصی برای گردشگران برخوردار باشند و توانمندی قابل توجهی در این حوزه ایجاد شود. علاوه بر این،

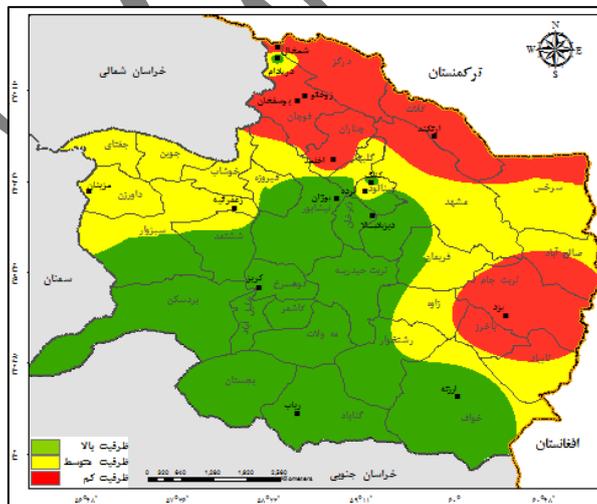
حفظ و انتقال دانش بومی مرتبط با تهیه و مصرف این غذاها، زمینه را برای توسعه گردشگری خوراکی و ارتقای اقتصاد محلی فراهم ساخته است. لذا حوزه غذا و خوراکی با دارا بودن ظرفیت‌های طبیعی، فرهنگی و اقتصادی، می‌تواند به ارتقای کیفیت تجربه گردشگران و بهبود معیشت جوامع محلی کمک کند. تنوع گسترده و غنی در حوزه غذا و خوراک در این روستاها ناشی از چند عامل کلیدی است که به صورت هم‌افزا عمل کرده‌اند. نخست، وجود شرایط اقلیمی و جغرافیایی متنوع و مطلوب، باعث شده تا محصولات کشاورزی و باغی متعددی در این مناطق کشت و تولید شود که پایه و اساس غذاهای محلی و فرآوری‌های بومی را تشکیل می‌دهد. در زیرحوزه شیرینی و دسر ۸۷/۵ درصد روستاها، در زیرحوزه نوشیدنی ۸۱/۲۵ درصد، در زیرحوزه غذا ۴۳/۷۵ درصد و در زیرحوزه آیین‌های مرتبط با خوراک ۶۸/۷۵ درصد روستاهای هدف دارای ظرفیت بالا هستند. روستای بوژان در حوزه غذا و خوراکی رتبه اول را دارا است. خوراک کشک بادمجان و قرمه گوشت در روستای ریاب و یا انواع کیک و شیرینی در زعفرانیه، مزینان و ارزنه و همچنین ترشی جات محلی و شربت ریواس در روستاهای بوژان و دیزبادبالا تهیه می‌گردد که به لحاظ غذا و خوراکی حائز اهمیت است. همچنین در برخی از روستاها مانند روستای دیزبادبالا هر ساله آیین سمنوپزان انجام می‌شود که گردشگران زیادی را به خود جذب می‌کند.

جدول ۵. خوشه بندی حوزه غذا و خوراکی و زیرحوزه‌های آن

شهرستان	روستاها	شیرینی و دسر		نوشیدنی		غذا		آیین‌های مرتبط با خوراک		غذا و خوراکی	
		میانگین	خوشه بندی	میانگین	خوشه بندی	میانگین	خوشه بندی	میانگین	خوشه بندی	میانگین	خوشه بندی
طرقبه	ابرده	۴/۵۲	بالا	۴/۶۳	بالا	۴/۶۴	بالا	۴/۴۷	بالا	۴/۵۸	متوسط
شاندیز	کنگ	۴/۵۰	بالا	۴/۵۸	بالا	۴/۵۳	متوسط	۴/۴۰	بالا	۴/۵۱	متوسط
چناران	اخلمد	۴/۳۹	کم	۴/۶۱	بالا	۴/۶۶	بالا	۳/۶۴	متوسط	۴/۴۲	کم
کلات	ارتکند	۴/۵۱	بالا	۴/۵۸	بالا	۴/۵۴	متوسط	۳/۲۸	کم	۴/۳۲	کم
باخرز	ارزنه	۴/۵۸	بالا	۴/۶۵	بالا	۴/۶۴	بالا	۴/۴۶	بالا	۴/۶۱	متوسط

کم	۴/۴۰	کم	۳/۳۱	بالا	۴/۶۵	بالا	۴/۶۲	بالا	۴/۶۰	بزد	ترتیب جام
بالا	۴/۸۶	بالا	۴/۵۳	کم	۴/۳۹	بالا	۴/۶۹	بالا	۴/۵۰	بوژان	نیشابور
متوسط	۴/۶۶	بالا	۴/۵۸	بالا	۴/۶۸	بالا	۴/۷۱	بالا	۴/۶۰	دیزباد	زبرخان
متوسط	۴/۶۱	بالا	۴/۵۸	متوسط	۴/۵۹	بالا	۴/۷۰	بالا	۴/۶۲	ریاب	گناباد
متوسط	۴/۵۶	بالا	۴/۴۸	متوسط	۴/۵۳	بالا	۴/۶۴	بالا	۴/۶۴	زعفرانیه	سبزوار
متوسط	۴/۶۱	بالا	۴/۳۳	بالا	۴/۷۰	بالا	۴/۶۶	بالا	۴/۶۰	دریادام	قوچان
کم	۴/۳۳	متوسط	۳/۵۶	متوسط	۴/۵۲	کم	۴/۵۱	بالا	۴/۵۱	زوخانو	
کم	۴/۳۶	متوسط	۳/۶۶	متوسط	۴/۵۴	متوسط	۴/۵۱	متوسط	۴/۴۵	شمخال	
متوسط	۴/۵۰	بالا	۴/۳۶	متوسط	۴/۵۲	بالا	۴/۵۶	بالا	۴/۵۲	یوسفخان	
متوسط	۴/۵۶	بالا	۴/۵۰	متوسط	۴/۵۷	متوسط	۴/۴۹	بالا	۴/۶۸	مزینان	داورزن
متوسط	۴/۶۴	بالا	۴/۴۸	بالا	۴/۷۰	بالا	۴/۷۱	بالا	۴/۵۵	کریز	کوهسرخ
متوسط	۴/۴۸	متوسط	۴/۲۱	بالا	۴/۶۰	بالا	۴/۶۲	بالا	۴/۵۵	روستای هدف	

نقشه ۳. توزیع فضایی حوزه غذا و خوراکی در روستاهای مورد مطالعه

ماخذ: نویسندگان، ۱۴۰۴

مطابق نقشه ۳، مناطق شمالی و بخش‌هایی از شرق استان، به دلیل اقلیم سردتر و تمرکز بر دامداری، تنوع کمتری در تولید غذاهای سنتی و فرآوری محصولات کشاورزی داشته و نواحی میانی و شرقی استان با پهنه‌های زرد، به دلیل موقعیت نسبی و مجاورت با راه و برخورداری از محصولات کشاورزی متنوع، از ظرفیت متوسطی در پخت غذاها و دسرهای محلی برخوردارند. در مقابل، مناطق جنوبی و جنوب‌شرقی و جنوب غربی به دلیل حفظ فرهنگ سنتی در غذا و گاه‌ها مساعدت محیط از ظرفیت بالایی برخوردارند.

حوزه سوم: موسیقی

حوزه موسیقی ذیل دو زیرحوزه بررسی شد. در زیرحوزه موسیقی و نوازندگی محلی روستاهای هدف گردشگری استان خراسان رضوی از ظرفیت بالای و در زیرحوزه آیین‌های موسیقایی دینی روستاهای هدف از ظرفیت پایینی برخوردارند. مطابق جدول ۶، ۱۸/۷۵ درصد روستاها (ارزانه، بزد و مزینان) از نظر موسیقی از ظرفیت بالایی برخوردار هستند. این سه روستا از نظر آیین‌های موسیقایی دینی (طبل زنی، مراسم قنبرخوانی ماه رمضان، اضحی خوانی، منقبت و فضیلت خوانی، مرثیه خوانی) شهرت و ظرفیت بالایی دارند. از نظر موسیقی و نوازندگی محلی روستاهای ارزانه و بزد به دلیل برخورداری از هنرمندان حوزه موسیقی مقامی، ساخت سازهای سنتی (دوتار، سه تار، دهل، کمانچه و...)، وجود سبکی خاص از موسیقی محلی (نی، دوتار، سرنا و دهل و...)، برگزاری جشنواره‌های موسیقی در مناسبت‌های مختلف، نوایی خوانی و همچنین مراسم مذهبی و... که بیشتر به دلیل همجواری با تربت جام به عنوان مهد موسیقی مقامی ایران می‌باشد، از ظرفیت بالایی در این حوزه برخوردار هستند. اما روستاهای ابرده، اخلمد، ارتکند، زعفرانیه، زوخانو، شمخال، بوژان، کنگ و دیزباد دارای ظرفیت پائینی در این زمینه هستند. چرا که آیین‌های موسیقایی و جشنواره‌های موسیقی در بسیاری از این روستاها رو به فراموشی رفته و یا هنرمندان این حوزه به دلایل کهولت سن و یا فوت، دیگر قادر به فعالیت در این زمینه نیستند. در این روستاها مانند گذشته در مراسم سنتی مانند آیین‌های مذهبی، عروسی، جشن‌ها و... از موسیقی محلی کمتر استفاده می‌شود.

علاوه بر این، گرایش نسل جوان به موسیقی معاصر، موجب کاهش استقبال از موسیقی سنتی شده است.

جدول ۶. خوشه بندی حوزه موسیقی و زیرحوزه های آن

شهرستان	روستاها	موسیقی و نوازندگی محلی		آیین های موسیقایی دینی		موسیقی	
		میانگین	خوشه بندی	میانگین	خوشه بندی	میانگین	خوشه بندی
طرقه	ابرده	۳/۶۳	متوسط	۱/۰۰	کم	۲/۳۱	پایین
	کنگ	۳/۴۴	متوسط	۳/۴۴	کم	۲/۳۷	پایین
چناران	اخلمد	۳/۶۴	متوسط	۱/۴۸	کم	۲/۴۷	پایین
کلات	ارتکند	۳/۴۲	متوسط	۱/۲۷	کم	۲/۳۴	پایین
باخرز	ارزنه	۴/۲۳	بالا	۲/۶۳	بالا	۳/۴۴	بالا
تربت جام	بزد	۴/۳۹	بالا	۲/۷۶	بالا	۳/۵۸	بالا
نیشابور	بوژان	۳/۵۲	متوسط	۱/۴۵	کم	۲/۴۹	پایین
زبرخان	دیزباد	۱/۷۳	کم	۱/۵۰	کم	۲/۴۶	پایین
گناباد	ریاب	۳/۵۸	متوسط	۲/۲۶	متوسط	۲/۹۲	متوسط
سبزوار	زعفرانیه	۳/۶۰	متوسط	۱/۰۰	کم	۲/۳۰	پایین
قوچان	دریادام	۳/۶۵	متوسط	۱/۹۴	متوسط	۲/۸۰	متوسط
	زوخانو	۳/۵۳	متوسط	۱/۰۰	کم	۲/۲۷	پایین
	شمخال	۳/۳۹	متوسط	۱/۴۶	کم	۲/۴۳	پایین
	یوسفخان	۳/۶۴	متوسط	۲/۰۵	متوسط	۲/۸۴	متوسط
کوهسرخ	کریز	۳/۵۰	متوسط	۲/۱۰	متوسط	۲/۸۱	متوسط
داورزن	مزینان	۳/۵۷	متوسط	۳/۰۲	بالا	۳/۳۰	بالا
روستاهای هدف		۳/۶۳	بالا	۱/۸۲	کم	۲/۶۴	متوسط

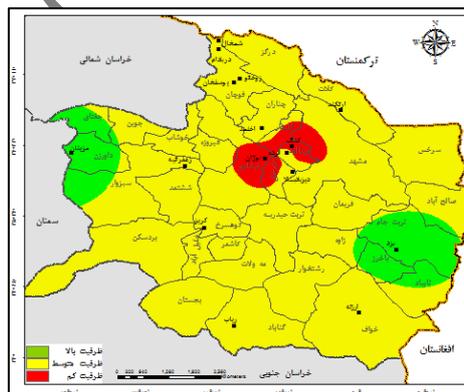
نقشه ۴. توزیع فضایی حوزه موسیقی در روستاهای مورد مطالعه

روستاهای ریاب، زعفرانیه، زوخانو، شمشال، کریز، کنگ، اخلمد، ارتکند، ارزنه، دربادام، دیزباد و یوسفخان در حوزه ادبیات و هنر دارای ظرفیت متوسط هستند. در این روستاها علاوه بر وجود شاعران محلی، سایر فعالیت‌های هنری مانند داستان سرایی، قصه گویی (توسط افراد مسن روستا) و منظومه خوانی انجام می‌شود. به لحاظ گویش یا لهجه؛ روستاهایی که در شمال استان واقع شده اند مانند زوخانو، یوسفخان؛ مزینان، زعفرانیه، شمشال و دربادام، دارای لهجه و گویش محلی می‌باشند که برای گردشگران جذابیت خاصی دارد.

جدول ۷. خوشه بندی حوزه ادبیات و هنر و زیرحوزه‌های آن

روستاها	میانگین	خوشه بندی	روستاها	میانگین	خوشه بندی
ابرده	۲/۷۳	کم	ریاب	۳/۵۶	متوسط
اخلمد	۳/۴۷	متوسط	زعفرانیه	۳/۶۳	متوسط
ارتکند	۳/۵۷	متوسط	زوخانو	۳/۲۶	متوسط
ارزنه	۳/۳۲	متوسط	شمخال	۳/۲۴	متوسط
بزد	۴/۲۰	بالا	کریز	۳/۴۳	متوسط
بوژان	۲/۹۲	کم	کنگ	۳/۴۷	متوسط
دربادام	۳/۵۳	متوسط	مزینان	۴/۲۵	بالا
دیزباد	۳/۳۳	متوسط	یوسفخان	۳/۴۶	متوسط
روستاهای هدف				۳/۴۶	متوسط

نقشه ۵. توزیع فضایی حوزه ادبیات و هنر در روستاهای مورد مطالعه

مطابق نقشه ۵ اغلب مناطق روستایی خراسان رضوی، دارای ظرفیت متوسطی در حوزه ادبیات هستند، چراکه در اکثر روستاها شعرخوانی، قصه گویی، گویش محلی و سایر عناصر ادبی وجود دارد. اما در برخی از روستاها مانند غرب شهرستان سبزوار (مزینان) و شرق استان، به واسطه وجود شخصیت‌های ادبی مانند دکتر علی شریعتی و شیخ احمد جامی در گذشته، روستاییان دارای ذوق هنری و ادبی بیشتری هستند. در روستاهای مجاور شهرهای بزرگ و مرکز استان به دلیل غلبه فرهنگ شهرنشینی، ذوق و هنر ادبی سنتی به فراموشی سپرده شده است.

حوزه پنجم: هنرهای رهنمای

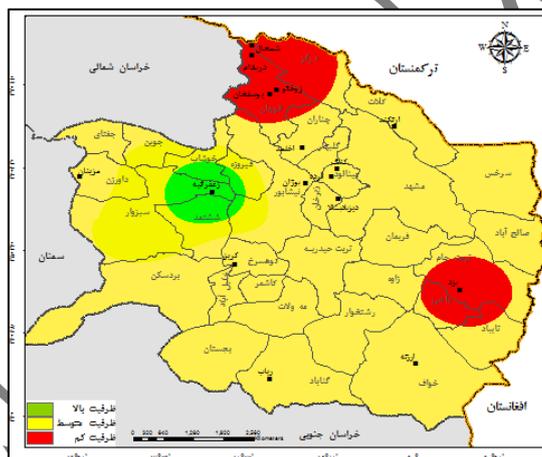
در این حوزه روستای زعفرانیه بالاترین امتیاز را نسبت به سایر روستاها به دست آورده و از ظرفیت بالایی در این زمینه برخوردار است. این امر به دلیل تولید محتوای تصویری و مستندنگاری خلاقانه (ثبت و مستندسازی آثار تاریخی برجسته‌ای چون مساجد تاریخی، کاروانسراها، خانه‌های خشتی و بادگیرها و نیز مستندسازی آیین‌ها و باورهای محلی) است. آیین‌هایی همچون "عروسک باران" و نمایش‌های آیینی نظیر "اسب چوبی"، از جمله نمودهای برجسته‌ای هستند که مورد اهمیت بوده و مستندسازی می‌شود. سایر روستاها از جمله ابرده، اخلمد، ارتکند، ارزنه، بزد، بوژان، دربادام، دیزباد، ریاب، شمخال، کریز، کنگ، مزینان و یوسفخان از وضعیت نسبتاً مطلوب در این حوزه برخوردارند. در این روستاها مستندسازی و عکاسی از مناظر طبیعی (رودخانه، آبشار، کوهستان، باغات و پوشش سبز)، جاذبه‌های تاریخی (بافت قدیمی، قلعه‌ها و آثار معماری سنتی) و آیین‌های فرهنگی و فصلی به شکلی پراکنده صورت می‌گیرد. روستای زوخانو به دلیل جذابیت پایین جاذبه‌های طبیعی و تاریخی دارای کمترین ظرفیت در این حوزه است.

جدول ۸. خوشه بندی حوزه رسانه و عکاسی و زیرحوزه‌های آن

روستاها	میانگین	خوشه بندی	روستاها	میانگین	خوشه بندی
---------	---------	-----------	---------	---------	-----------

متوسط	۳/۵۷	ریاب	متوسط	۳/۵۱	ابرده
بالا	۴/۵۸	زعفرانیه	متوسط	۳/۵۸	اخلمد
کم	۳/۱۲	زوخانو	متوسط	۳/۵۷	ارتکند
متوسط	۳/۴۱	شمخال	متوسط	۳/۴۷	ارزنه
متوسط	۳/۴۶	کریز	متوسط	۳/۳۲	بزد
متوسط	۳/۵۷	کنگ	متوسط	۳/۵۷	بوژان
متوسط	۳/۵۷	مزینان	متوسط	۳/۴۱	دربادام
متوسط	۳/۲۶	یوسفخان	متوسط	۳/۶۰	دیزباد
متوسط	۳/۷۳	روستاهای هدف			

نقشه ۶. توزیع فضایی حوزه رسانه و عکاسی در روستاهای مورد مطالعه

ماخذ: نویسنندگان، ۱۴۰۴

مطابق نقشه ۶ اغلب روستاهای استان از ظرفیت مناسبی برای تولید رسانه و عکاسی برخوردارند. وجود جاذبه‌های متنوع تاریخی، طبیعی و فرهنگی در پهنه استان پهناور خراسان رضوی همچون آبشارها، جنگل و مراتع، آثار تاریخی، جاذبه‌های انسان ساخت و ... سبب تولید محتوای زیادی گردیده است. اما برخی از روستاهایی که دارای آثار متعدد تاریخی مانند کاروانسرا، قلعه، آب انبار، یخدان، بافت با ارزش تاریخی و ... هستند، برای بسیاری از

افراد و گردشگران ارزش زیادی داشته و به همین مورد استقبال گردشگران تخصصی زیادی به منظور تولید محتوای رسانه ای قرار می گیرند.

حوزه ششم: طراحی

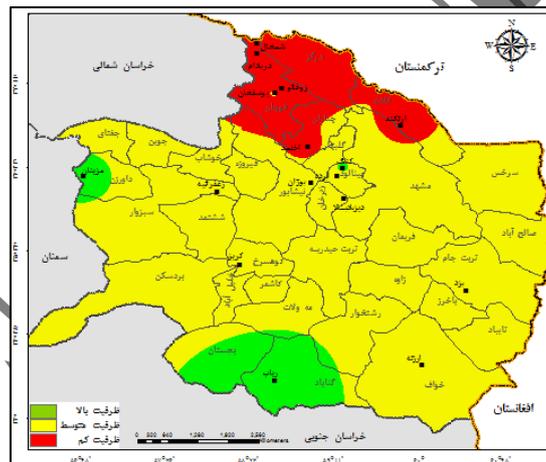
این حوزه ذیل دو زیرحوزه معماری و هنرهای تجسمی بررسی شد. در زیرحوزه معماری روستاهای هدف گردشگری استان از ظرفیت بالایی برخوردارند و در زیرحوزه هنرهای تجسمی از ظرفیت پایینی برخوردار هستند. در مجموع در بین روستاهای هدف گردشگری روستای ریاب از ظرفیت بالایی در این زمینه برخوردار بوده و در زیرحوزه هنرهای تجسمی روستاهای ابرده و ریاب و در زیرحوزه معماری روستاهای ریاب، زعفرانیه و مزینان از ظرفیت بالایی برخوردار هستند. روستای ریاب به دلیل اجرای طرح احیای بافت باارزش روستایی و وجود خانه‌های تاریخی بازسازی شده و اقامتگاه‌های بوم گردی متعدد و تفاوت در نوع و سبک معماری و برخورداری از بافت منحصر به فرد، دارای ظرفیت بالایی در حوزه طراحی است. بر اساس نتایج تحلیل خوشه ای روستاهای ابرده، اخلمد، ارتکند، ارزنه، بزد، بوژان، دربادام، دیزباد، زعفرانیه، شمخال، کریز، کنگ، مزینان و یوسفخان دارای ظرفیت متوسطی در این حوزه هستند.

جدول ۹. خوشه بندی حوزه طراحی و زیرحوزه‌های آن

شهرستان	روستاها	معماری		هنرهای تجسمی		طراحی	
		میانگین	خوشه بندی	میانگین	خوشه بندی	میانگین	خوشه بندی
طرقه	ابرده	۴/۱۱	متوسط	۲/۸۳	بالا	۳/۶۹	متوسط
	کنگ	۴/۳۸	متوسط	۱/۰۰	کم	۳/۲۵	متوسط
چناران	اخلمد	۴/۰۴	متوسط	۱/۰۰	کم	۳/۰۴	متوسط
	ارتکند	۴/۱۰	متوسط	۱/۰۰	کم	۳/۰۷	متوسط
باخرز	ارزنه	۴/۰۶	متوسط	۱/۷۳	متوسط	۳/۲۸	متوسط
ترتت جام	بزد	۴/۳۷	متوسط	۱/۰۰	کم	۳/۲۵	متوسط

نیشابور	بوژان	۴/۲۵	متوسط	۱/۰۰	کم	۳/۱۷	متوسط
زیرخان	دیزباد	۴/۳۹	متوسط	۱/۴۲	متوسط	۳/۴۰	متوسط
گناباد	ریاب	۴/۶۰	بالا	۲/۹۷	بالا	۴/۰۵	بالا
سبزوار	زعفرانیه	۴/۶۵	بالا	۱/۳۳	متوسط	۳/۵۴	متوسط
قوچان	زوخانو	۳/۵۳	کم	۱/۰۰	کم	۲/۶۹	پایین
	یوسفخان	۳/۸۴	متوسط	۱/۸۹	متوسط	۳/۱۹	متوسط
	شمخال	۳/۷۴	متوسط	۱/۳۳	متوسط	۲/۹۴	متوسط
کوهسرخ	دربادام	۴/۰۲	متوسط	۱/۳۳	متوسط	۳/۱۳	متوسط
	کریم	۴/۱۶	متوسط	۱/۳۳	متوسط	۳/۲۲	متوسط
داورزن	مزینان	۴/۶۸	بالا	۱/۶۷	متوسط	۳/۶۸	متوسط
	روستاهای هدف	۴/۲۴	بالا	۱/۵۱	کم	۳/۱۱	متوسط

نقشه ۷. توزیع فضایی ظرفیت طراحی در روستاهای مورد مطالعه

ماخذ: نویسندگان، ۱۴۰۴

مطابق نقشه ۷ روستاهای مناطق جنوبی استان به دلیل وجود بافت منحصر به فرد تاریخی و معماری همگام با طبیعت (معماری متناسب با نوع اقلیم)، مانند روستای ریاب در سطح کشور جزو روستاهای برتر به لحاظ ترکیب معماری و اقلیم می‌باشند. به طور کلی اغلب ساکنان مناطق گرم و خشک دارای بافت باارزش در هسته روستا بوده و از این حیث دارای ظرفیت هستند.

جدول ۱۰ تحلیل خوشه ای روستاهای هدف گردشگری استان خراسان رضوی بر اساس شش حوزه خلاقیت است. در بین حوزه‌های شش گانه خلاقیت، حوزه خوراک/شناسی/غذا با میانگین ۴/۴۸ در طیف لیکرت نسبت به سایر حوزه‌های خلاقیت جذابیت بیشتری دارد. پس از آن به ترتیب حوزه‌های هنرهای رسانه ای با میانگین ۳/۷۱، ادبیات و هنر با ۳/۴۶، طراحی با ۳/۱۱، موسیقی با ۲/۶۴ و صنایع دستی با ۱/۸۶ قرار دارد. اگرچه همه روستاها در حوزه «غذا و خوراکی» عملکرد نسبتاً مطلوبی دارند، اما در سایر حوزه‌ها از جمله «رسانه و عکاسی»، «ادبیات و هنر» و «طراحی» تفاوت‌های قابل توجهی مشاهده می‌شود. روستاهایی همچون بزد، کریز، ریاب و مزینان با کسب بالاترین میانگین در خوشه‌ی روستاهای با ظرفیت بالای گردشگری خلاق قرار می‌گیرند و از آمادگی نسبی برای ایفای نقش الگو در توسعه این نوع از گردشگری برخوردارند؛ درحالی که روستاهایی نظیر ارتکند، زوخانو و یوسفخان با میانگین پایین به‌عنوان روستاهای دارای ظرفیت پایین شناخته می‌شوند و نیازمند مداخلات حمایتی، آموزشی هستند. سایر روستاها دارای ظرفیت متوسط بوده اند.

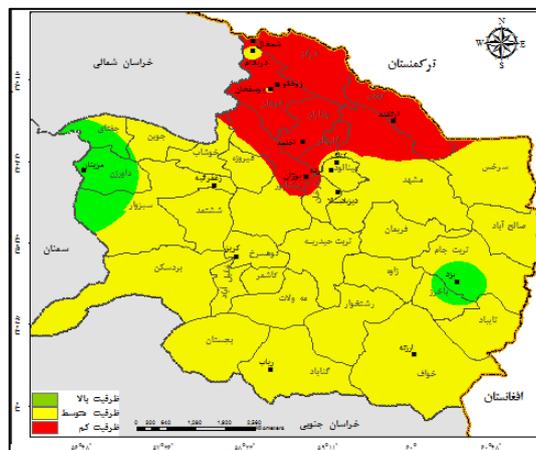
نقشه ۸ توزیع فضایی ظرفیت‌های گردشگری خلاق، نمایانگر تنوع فرهنگی و جغرافیایی مناطق روستایی است. اغلب نواحی روستایی استان خراسان رضوی در وضعیت متوسط قرار دارند. مناطق شمالی استان، به دلیل اقلیم سرد و تمرکز معیشت دامداری و باغداری، در حوزه‌هایی مثل صنایع دستی، موسیقی و غذا و خوراکی ظرفیت محدودی دارند. اما دیگر نواحی استان که با پهنه‌های زرد در نقشه فوق مشخص شده‌اند، به دلیل موقعیت ارتباطی، نوع اقلیم و ریشه فرهنگی، در حوزه‌هایی متنوع مانند صنایع دستی، غذا و خوراک، موسیقی، ادبیات و هنر و طراحی، پتانسیل متوسط به بالایی دارند.

جدول ۱۰. میانگین حوزه‌های شش گانه گردشگری خلاق در روستاهای مورد مطالعه

روستاها	میانگین	حوزه‌های خلاقیت	روستاها	میانگین	حوزه‌های خلاقیت
ابرده	۳/۲۰	متوسط	ریاب	۳/۴۷	متوسط
اخلمد	۳/۰۶	متوسط	زعفرانیه	۳/۴۹	متوسط
ارتکند	۳/۱۴	متوسط	زوخانو	۲/۸۷	پایین
ارزنه	۳/۴۱	متوسط	شمخال	۳/۰۰	متوسط

بزد	۳/۵۴	متوسط	کریز	۳/۳۷	متوسط
بوژان	۳/۱۴	متوسط	کنگ	۳/۲۰	متوسط
دربادام	۳/۲۵	متوسط	مزینان	۳/۸۰	بالا
دیزباد	۳/۲۲	متوسط	یوسفخان	۳/۲۲	متوسط
میانگین				۲/۸۸	متوسط

نقشه ۸. توزیع فضایی حوزه‌های شش گانه در روستاهای مورد مطالعه

ماخذ: نویسندگان، ۱۴۰۴

بحث و نتیجه گیری

در این پژوهش ظرفیت‌های گردشگری خلاق روستایی استان خراسان رضوی در چارچوب حوزه‌های هفت گانه خلاقیت یونسکو و کنفرانس شهری گردشگری خلاق به کمک تحلیل خوشه‌ای سلسله‌مراتبی در شش حوزه و ۱۷ زیرحوزه بررسی شد. مطابق یافته‌ها روستاهای استان با توجه به موقعیت، امکانات و سایر عوامل فرهنگی، از ظرفیت‌های متفاوتی به لحاظ هر یک از حوزه‌های خلاقیت برخوردار هستند. در حوزه صنایع دستی روستاهای ابرده، ارزنه، بزد، زعفرانیه، کریز و مزینان از ظرفیت بالایی برخوردارند. در حوزه غذا و خوراکی روستای بوژان، در حوزه موسیقی روستاهای ارزنه، بزد و مزینان در حوزه ادبیات روستای مزینان و بزد و در حوزه هنرهای رسانه‌ای روستای زعفرانیه و مزینان و در

حوزه طراحی روستای ریاب از ظرفیت بالایی برخوردارند. بنابراین روستای مزینان با برتری در زیرحوزه‌های صنایع دستی، موسیقی، ادبیات و هنر و رسانه و عکاسی، رتبه اول را به خود اختصاص داده است.

همچنین در میان شش حوزه‌ی مورد مطالعه، خوراکی و غذاهای سنتی، ادبیات شفاهی و هنرهای رسانه‌ای بیشترین ظرفیت را دارا بوده و نسبت به سایر ظرفیت‌های گردشگری خلاق در روستاهای مورد مطالعه اولویت بیشتری داشته‌اند. این حوزه‌ها بستر مناسبی برای توسعه‌ی گردشگری خلاق در روستاهای مورد مطالعه به شمار می‌آیند. از آنجا که گردشگری خلاق رویکردی نوین و انسان‌محور در برنامه‌ریزی گردشگری است، می‌تواند به‌عنوان ابزاری توانمندساز در مناطق روستایی ایفای نقش نماید. از منظر توزیع فضایی حوزه‌های خلاقیت در روستاهای مورد مطالعه، تفاوت معناداری مشاهده شد. روستاهای واقع در شمال استان خراسان رضوی به دلیل برخورداری از اقلیم سرد، پراکندگی سکونتی، نوع ساختار معیشتی (مانند دامداری سنتی و کشاورزی فصلی)، و برخی محدودیت‌های ارتباطی و جغرافیایی، در شاخص‌های خلاقیت فرهنگی و مشارکت اجتماعی امتیاز پایین‌تری نسبت به سایر مناطق داشتند. در مقابل، روستاهای واقع در مناطق مرکزی، جنوبی و غربی استان که اغلب در اقلیم گرم و خشک قرار دارند و با سابقه‌ی تاریخی فرهنگی قوی‌تری در زمینه‌ی تولید صنایع دستی، آیین‌ها، غذاهای محلی و خرده‌فرهنگ‌های زنده مواجه هستند، امتیازات بالاتری در شاخص‌های خلاقیت کسب کردند.

لذا سرمایه‌گذاری بر میراث ملموس و ناملموس روستایی، محرکی اساسی برای توسعه‌ی پایدار گردشگری روستایی در استان خراسان رضوی است. در این راستا اتخاذ سیاست‌های حمایتی، توسعه آموزش‌های مرتبط با صنایع خلاق، و بهره‌گیری از مشارکت جوامع محلی در طراحی و اجرای برنامه‌های خلاق، زمینه را برای ارتقای تاب‌آوری اقتصادی روستاها، احیای هویت فرهنگی، حفظ سرمایه‌های اجتماعی و جلوگیری از مهاجرت معکوس فراهم خواهد ساخت. بدین ترتیب، گردشگری خلاق نه تنها پاسخی به نیازهای اقتصادی مناطق روستایی است، بلکه نقشی کلیدی در بازسازی و بازآفرینی امید، نشاط و پویایی فرهنگی در بستر زندگی روستایی ایفا می‌کند. نتایج پژوهش‌ها لحاظ تنوع ظرفیت‌های گردشگری

خلاق، با تحقیق حجازیان (۱۴۰۳) از این جهت که ظرفیت‌های گردشگری خلاق در برگیرنده حوزه‌های طبیعی، فرهنگی، افراد خلاق و صنایع دستی است و برخورداری مقاصد گردشگری از این ابعاد به رونق و توسعه گردشگری کمک می‌نماید همراستا است. همچنین با نتایج تحقیق شادمان (۱۳۹۸) و سالاری‌پور (۱۴۰۱) از جهت اشتراک در شاخص‌های فرهنگی، تاریخی، جشنواره‌های کشاورزی و طبخ خوراک محلی به عنوان حوزه‌های گردشگری خلاق و تاثیر آن بر گردشگری روستایی همسویی دارد. همچنین با نتایج پژوهش آزادی و دادفر (۱۳۹۸) که نشان دادند ظرفیت‌های گردشگری خلاق مانند خرده فرهنگ‌های متعدد، آثار فرهنگی و هنری غنی و اصالت صنایع دستی که در نواحی شهری و روستایی وجود دارند و منجر به توسعه گردشگری می‌شوند همراستا است. همچنین نتایج تحقیق با پژوهش مودت و اسلیدی (۱۴۰۴) که نشان دادند معماری و جاذبه‌های تاریخی، صنایع دستی، طبخ غذای سنتی و جشنواره‌های غذایی به عنوان مهمترین معیارهای گردشگری خلاق هستند همراستا می‌باشد. همچنین با نتایج تحقیق (CLOKE, 2007), Stolarick et al (2010) از این جهت که جشنواره‌های غذایی، مسابقات و بازی‌های محلی، رصدهای نجومی، سبک زندگی خاص به عنوان یکی از مهم ترین ظرفیت‌های گردشگری خلاق شناسایی شدند همراستا است.

این پژوهش با تحلیل خوشه‌ای سلسله‌مراتبی، ظرفیت‌های گردشگری خلاق در روستاهای هدف خراسان رضوی را ذیل شش حوزه یونسکو (صنایع دستی، غذا، موسیقی، ادبیات، هنرهای رسانه‌ای، طراحی) بررسی کرد و نشان داد که روستاهایی مانند مزینان، بزد، زعفرانیه، و ریاب از ظرفیت بالایی برخوردارند، در حالی که روستاهای شمالی استان به دلیل محدودیت‌های اقلیمی و معیشتی ظرفیت کمتری دارند. برای رسیدن به توسعه پایدار گردشگری، سه سناریو پیشنهاد می‌شود: (۱) سناریوی خوش بینانه: سرمایه‌گذاری جامع روی حوزه‌های خوراک، ادبیات شفاهی، و هنرهای رسانه‌ای در روستاهایی با ظرفیت بالا (مانند مزینان و بزد) با ایجاد جشنواره‌های فرهنگی، تورهای موضوعی، و پلتفرم‌های دیجیتال برای ترویج محصولات خلاق، که منجر به افزایش گردشگر و درآمد اقتصادی می‌شود. (۲)

سناریوی واقع‌گرایانه: تمرکز بر توسعه صنایع دستی و غذا در روستاهای مرکزی و جنوبی (مانند ابرده علیا و بوژان) از طریق آموزش‌های محلی و ایجاد بازارهای دائمی، با هدف تقویت اشتغال و کاهش مهاجرت. ۳) سناریوی محافظه‌کارانه: تقویت تدریجی یک حوزه (مانند صنایع دستی) در روستاهای با ظرفیت متوسط (مانند کریز) با حمایت‌های مالی محدود و مشارکت جوامع محلی. این سناریوها با بهره‌گیری از میراث ملموس و ناملموس، زیرساخت‌های موجود، و پتانسیل‌های فرهنگی، راهکارهایی عملی برای برنامه‌ریزان ارائه می‌دهند تا گردشگری خلاق به‌عنوان محرکی برای تاب‌آوری اقتصادی، احیای هویت فرهنگی، و توسعه پایدار روستایی عمل کند. با توجه به نتایج پژوهش به تفکیک هر یک از حوزه‌های پژوهش، پیشنهادهایی به شرح زیر ارائه می‌گردد:

- صنایع دستی: راه‌اندازی کارگاه‌های تعاملی صنایع دستی و نمایش زنده فرایند تولید برای گردشگران، تاسیس فروشگاه کوچک محصولات با برند محلی، برگزاری جشنواره سالانه تولیدات صنایع دستی در روستاها، آموزش تکنیک‌های ساخت صنایع دستی به گردشگران و حمایت از سازندگان و فعالان حوزه صنایع دستی در روستا

- غذا و خوراک: برگزاری جشنواره‌های فصلی خوراک، راه‌اندازی کارگاه‌های آشپزی با هدف آموزش طبخ غذای محلی و محصولات محلی به گردشگران، تشویق روستاییان به ارائه فروش غذا و خوراکی‌های محلی و ارگانیک به گردشگران، ایجاد برند خوراکی محلی و بسته‌بندی خاص برای محصولات معروف روستا

- موسیقی: معرفی ظرفیت گردشگری موسیقی محور به ویژه در روستاهای ارزنه، بزد و آیین‌های مذهبی در مزینان و همچنین برگزاری جشنواره‌های موسیقی در مناسبت‌های مختلف، دعوت از هنرمندان موسیقی در مراسمات مختلف.

- رسانه و عکاسی: تولید محتوای رسانه‌ای مانند تهیه مستند، فیلم و نمایشگاه‌های عکاسی از جاذبه‌های گردشگری در روستاهایی که دارای ظرفیت بالقوه هستند.

- طراحی: مرمت و ساخت بناهای آسیب دیده دارای ارزش تاریخی-فرهنگی، ثبت و معرفی آثار و جاذبه‌های تاریخی، بازسازی مساکن متناسب با ویژگی‌های محیطی و توسعه و گسترش اقامتگاه‌های بوم‌گردی متناسب با معماری بومی روستا.

- ادبیات: برگزاری جشنواره شعر و داستان گوئی به خصوص در روستای مزینان، کتابت اشعار محلی روستایی و ارائه آن به گردشگران.

تعارض منافع

تعارض منافع ندارد.

سپاسگزاری

از حامیان معنوی پژوهش تقدیر شود.

ORCID

 <http://orcid.org/0000-0001-8923-0213>

 <http://orcid.org/0000-0002-0238-8323>

 <http://orcid.org/0000-0002-6065-0502>

منابع

- آزادی، فاطمه و دادفر، شیما. (۱۴۰۲). بررسی ظرفیت‌های گردشگری خلاق در کشور ایران، اولین همایش بین‌المللی افق‌های نوین در آموزش و پرورش در هزاره سوم، بوشهر. doi://civilica.com/doc/1938298
- اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی خراسان رضوی. (۱۴۰۳). واحد آمار و اطلاعات استان. - حجازیان، احمد. (۱۴۰۳). مطالعه و بررسی فضایی برخورداری از ابعاد شاخص‌های گردشگری خلاق (مورد مطالعه: استان اصفهان). برنامه ریزی و توسعه گردشگری، ۱۳(۴۸)، ۱۱۵-۱۳۹. doi: 10.22080/jtpd.2024.22684.3632
- دوستی، فرشته، زال، محمدحسن، و رمضان زاده لسبوئی، مهدی. (۱۳۹۸). سنجش ظرفیت‌های گردشگری خلاق در کلان شهر تبریز. گردشگری شهری، ۶(۲)، ۱-۱۳. Doi. <https://sid.ir/paper/399928/fa>
- سالاری پور، علی اکبر، علیزاده جورکویه، فرنگیس، فریدی فشتمی، عالیه و یوسفی ماتک، حمیدرضا. (۱۴۰۱). شناسایی ظرفیت‌های توسعه کسب و کارهای خلاق روستایی از طریق گردشگری کشاورزی (مطالعه موردی: روستای هنده‌خاله). گردشگری و اوقات فراغت، ۷(۱۳)، ۲۱-۳۶. doi: tlj.2022.336228.1041/

- شادمان، رامین. (۱۳۹۸). *ارزیابی و سنجش عوامل موثر در تحقق پذیری گردشگری خلاق روستایی (مطالعه موردی: روستاهای بخش مرکزی شهرستان سرعین)*. پایان نامه برای دریافت مدرک کارشناسی ارشد، دانشگاه محقق اردبیل، دانشکده ادبیات و علوم انسانی.
- صفری شالی، رضا و حبیب پورگتایی، کرم. (۱۳۹۴). *راهنمای جامع کاربرد SPSS در تحقیقات پیمایشی (تحلیل داده‌های کمی)*. انتشارات گیسوم، چاپ ششم، تهران.
- مودت، الیاس، اسدی، مژگان. (۱۴۰۴). *ارزیابی شاخص‌های موثر در گردشگری خلاق، فصلنامه جغرافیا و برنامه ریزی گردشگری، ۲۱(۲)، ۲۰-۳۹*
- <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>
- میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان خراسان رضوی، ۱۴۰۳.
- مسیبیان ریزی، مهدی، مسیبی، سمانه. (۱۴۰۰). *تحلیل نقش توسعه گردشگری خلاق شهری در افزایش مشارکت اجتماعی شهروندان، نشریه مطالعات مدیریت گردشگری، ۱۶(۵۵)، ۳۱۹-۳۵۵*
- <https://doi.org/10.22054/tms.2021.52524.2321>
- Adie, B. A., Garibaldi, R., Halkier, H., Ivanov, S., Ivanova, M., James, L., ... & Zocchi, D (2023). *Cultural and Creative Tourism in Rural and Remote Areas*.
- Benhaida, S., Safaa, L., Perkumienė, D., & Labanauskas, G. (2024). Creative tourism: Two decades of conceptual evolution and characterization. *Administrative Sciences*, 14(8), 172. <https://doi.org/10.3390/admsci14080172>
- Chen, C. F., & Chou, S. H. (2019). Antecedents and consequences of perceived coolness for Generation Y in the context of creative tourism-A case study of the Pier 2 Art Center in Taiwan. *Tourism Management*, 72(1), 121-129. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2018.11.016>
- Chang, C. L., McAleen, M., & Ramos, V. (2020). *A charter for sustainable tourism after COVID-19*. <https://doi.org/10.3390/su12093671>
- CLOKE, P. L. (2007). Creativity and tourism in rural environments. In *Tourism, creativity and development*, 1(1), 59-69. Routledge.
- Duxbury, N., Bakas, F. E., de Castro, T. V., & Silva, S. (2021). Creative Tourism Development Models towards Sustainable and Regenerative Tourism. *Sustainability*, 13(1), 2. <https://doi.org/10.3390/su13010002>
- Erul, E., Woosnam, K. M., & McIntosh, W. A. (2020). Considering emotional solidarity and the theory of planned behavior in explaining behavioral intentions to support tourism development. *Journal of Sustainable Tourism*, 28(8), 1158-1173. DOI:10.1080/09669582.2020.1726935
- Guerreiro, M. (2024). *Creative tourism*. In *Encyclopedia of Tourism* (pp. 218-219). Springer, Cham.
- Kostopoulou, S. (2013). On the revitalized waterfront: Creative milieu for creative tourism. *Sustainability*, 5(11), 4578-4593.

- Matetskaya, M., Svyatunenko, A., & Gracheva, O. (2019). *The development of creative tourism in rural areas of Russia: Issues of entrepreneurial ability, cooperation, and social inclusion*. In A Research Agenda for Creative Tourism. Edward Elgar Publishing. <https://doi.org/10.4337/9781788110723.00021>
 - Remoaldo, P., Matos, O., Gôja, R., Alves, J., & Duxbury, N. (2020). Management practices in creative tourism: Narratives by managers from international institutions to a more sustainable form of tourism. *Geosciences*, 10(2), 46, 1-12. <https://doi.org/10.3390/geosciences10020046>
 - Richards, G. (2011). Creativity and tourism: The state of the art. *Annals of Tourism Research*, 38(4), 1225–1253. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2011.07.008>
 - Richards, G. (2020). Designing creative places: The role of creative tourism. *Annals of tourism research*, 85(102922), 1-11. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2020.102922>
 - Richards, G., & Marques, L. (2012). Exploring Creative Tourism: Editors Introduction. *Journal of Tourism Consumption and Practice*, 4(1), 1-11. <https://pearl.plymouth.ac.uk/jtcp>
 - Stolarick, K. M., Denstedt, M., Donald, B., & Spencer, G. M. (2010). Creativity, tourism and economic development in a rural context: The case of Prince Edward County. *Journal of Rural and Community Development*, 5(1). <https://journals.brandou.ca/jrcd/article/view>
 - Tayko, P. R. M. (2021). *The challenge in disruptive times in tourism education: Toward a redesigned curriculum for new normal from conventional to creative tourism*. In Promoting Creative Tourism: Current Issues in Tourism Research (pp. 405-411). Routledge.
 - UNESCO (2025). **REATIVE CITIES NETWORK CALL FOR APPLICATIONS 2025**.
 - UNESCO World Heritage Committee. (2024). *Baku declaration on the protection of cultural and natural heritage*. In Proceedings of the 43rd Session of the World Heritage Committee, Baku, Azerbaijan, 30 June–10 July 2019; Available online: <https://whc.unesco.org/en/sessions/43COM> (accessed on 15 March 2024).
 - UNESCO, U. (2013). *Creative economy report. Special edition: Widening local development pathways*. <https://doi.org/10.1080/09548963.2015.1031487>
 - World Tourism Organization (2021). *UNWTO Basic Documents*, Volume II – Staff Regulations and Sta Rules, 3rd edition, UNWTO, Madrid.
- [In Persian]**
- Azadi, F. Dadfar, S. (2023). Investigating Creative Capacities in Iran, First International Conference on New Horizons in Education in the Third Millennium, Bushehr.
 - Cultural Heritage of Khorasan Razavi Province, 2024

- Dosti, F. Zal, M. Ramezanzadeh Lesboei, M. (2019). Assessing the potential of creative tourism in the metropolis of Tabriz. *Urban Tourism*, 6(2), 1-13.
- Hejazian, A. (2023). Study and spatial investigation of the dimensions of creative tourism indicators (case study: Isfahan province). *Tourism Planning and Development*, 13(48), 115-139.
- Movdat. E. Asadi, M. (2024). Evaluation of effective indicators in creative tourism, *Quarterly Journal of Geography and Tourism Planning*, 1(2), 39-20.
- Mosaybian Rizī, M. Mosaybi, S. (2021). Analysis of the role of urban creative tourism development in increasing citizens' social participation, *Journal of Tourism Management Studies*, 16(55), 319-355.
- Organization for Economic Cooperation and Development. (2017). *Creative Tourism*. Translated by Sarasadat Makian and Morteza Bazrafshan, Mahkameh Publications, Tehran.
- Safarishali, R. Habibpourgetabi, K. (2015). *Comprehensive Guide to Using SPSS in Survey Research (Quantitative Data Analysis)*. Gissum Publications, 6th Edition, Tehran.
- Salaripour, A. Alizadeh Jorkouyeh, F. Faridi Fashtami, A. Yousefi Matek, H. (2022). Identifying the potential for developing creative rural businesses through agricultural tourism (case study: Hendeh Khaleh village). *Tourism and Leisure*, 7(13), 21-36. /Doi: tlj.2022.336228.1041.
- Shadman, R. (2019). *Evaluation and measurement of effective factors in the feasibility of rural creative tourism (case study: villages in the central part of Sarein County)*. Thesis for a master's degree, Mohagheghi University of Ardabil, Faculty of Literature and Humanities.